

37-İsmail Dede Efendi'nin Sultan II. Mahmud vasfındaki mesnevisi**Enes YILDIZ¹****APA:** Yıldız, E. (2022). İsmail Dede Efendi'nin Sultan II. Mahmud vasfındaki mesnevisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 603-649. DOI: 10.29000/rumelide.1074004.**Öz**

İsmail Dede Efendi, Türk müzik tarihinin en önemli musikîşinas, bestekâr, hanende ve müzik hocalarından biridir. Babası Süleyman Ağa'nın hamam işletmeciliğiyle meşguliyeti nedeniyle "Hammâmî-zâde" lakabıyla tanınan İsmail Dede Efendi, dinî güfte mecmualarında "Dervîş İsmail" olarak kaydedilmiştir. Her ne kadar musikîşinaslığının ve bestekârlığının gölgesinde kalsa da İsmail Dede Efendi'nin bir yönü de şairliği ki bu yönü küçümsenmeyecek değerdedir. Bu çalışmada Dede Efendi'nin şairliği ve dönemin sultanı ile ilişkisini gösteren önemli bir eseri üzerinde durulacaktır. İsmail Dede Efendi'nin çalışmamıza konu olan bu eseri, Sultan II. Mahmud'u övmek için kaleme aldığı mesnevisidir. Mesnevinin ulaşabildiğimiz tek nüshası İstanbul Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, E. H. 1658 arşiv numarasında kayıtlıdır. Üç mensur parça ve üç yüz otuz üç beyitten oluşan bu mesnevide Dede Efendi, Sultan II. Mahmud'u methetmiştir. Eserde Sultan Mahmud methiyesi ile birlikte *münacat*, *na't*, *dört halife* ve *Mevlana methiyesi*, *mersiye*, *rüya tabiri*, *tarih düşürme*, *mektup*, *hasb-ı hâl*, *tefe'ül* ve *Mevlana'nın Mesnevi'sinden manzum çeviri* de bulunmaktadır. Makalede öncelikle kaynaklardan elde edilen bilgilerle İsmail Dede Efendi'nin hayatı özetlenmiştir. Daha sonra söz konusu mesnevinin nüsha tavsifi verilmiş ve ardından eser; şekil, muhteva, dil ve üslup açısından incelenmiştir. Yazının sonunda ise mesnevinin transkripsiyonlu metni verilmiştir. Bu vesileyle İsmail Dede Efendi gibi çok önemli bir musikîşinasın daha önce yayımlanmamış bir eseri ilim âleminin istifadesine sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Dede Efendi, Sultan Mahmud, mesnevi, medhiye**İsmail Dede Efendi's masnavi in praise of Sultan Mahmud II.****Abstract**

İsmail Dede Efendi is one of the most important musicians, composers, hanende and music teachers in the history of Turkish music. İsmail Dede Efendi, known as "Hammâmî-zâde" because of his father Süleyman Ağa's occupation of the baths, was recorded as "Dervish İsmail" in religious lyrics journals. Although he is overshadowed by his musical artistry and composition, another aspect of İsmail Dede Efendi is his poetry. In this study, an important work of Dede Efendi, which shows his poetry and his relationship with the sultan of the period, will be emphasized. This work of İsmail Dede Efendi, which is the subject of our study, was built by Sultan Mahmud II. This is the masnavi he wrote for Sultan Mahmud. The only copy of the masnavi we can reach is registered in the Istanbul Topkapı Palace Library Museum, Turkish Manuscripts Department, archive number E. H. 1658. In this masnavi consisting of three prose pieces and three hundred thirty-three couplets. Dede Efendi, praised Sultan Mahmud II. In the work, together with the praise of Sultan Mahmud, there are also *münacat*, *na't*, *praise of the four caliphs* and *Mevlana*, *dirge*, *interpretation of dreams*, *falling history*, *letter*, *hasb-*

¹ Dr., Ürdün Üniversitesi, Yabancı Diller Fakültesi, Türkçe Bölümü (Amman, Ürdün), enesedebiyat@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3614-579X [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 31.12.2021-kabul tarihi: 20.01.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1074004]

i hal, tefe'ül and verse translation from the Mesnevi. In the article, the life of İsmail Dede Efendi is summarized with the information obtained from the sources. Afterwards, the copy description of the masnavi in question was given, and then the work; examined in terms of form, content, language and style. At the end of the article, the transcribed text of the masnavi is given. On this occasion, a previously unpublished work of a very important musician like İsmail Dede Efendi was presented to the scientific community.

Keywords: Dede Efendi, Sultan Mahmud, masnavi, praise

Giriş: İsmail Dede Efendi

Türk musiki tarihinin en önemli isimlerinden olan İsmail Dede Efendi², 1191 (1778) yılında İstanbul Şehzadebaşı'nda doğmuştur. İsmail Dede Efendi, “*Dede, Dede Efendi, Büyük Dede, Derviş İsmail, İsmail Dede, Hammâmî-zâde İsmail Dede Efendi*” gibi isimlerle anılmıştır. Babası, Manastır'ın Görice sancağına bağlı Kesriye kasabasından İstanbul'a gelen ve burada memuriyete başlayan Süleyman Ağa'dır. Süleyman Ağa uzun yıllar Vezir Cezzar Ahmed Paşa'nın mühürdarı sıfatıyla Filistin, Lübnan, Suriye ve muhtelif bölgelerde bulunmuş fakat Cezzar Ahmed Paşa'nın haksızlık ve zulmüne dayanamayarak istifa ederek İstanbul'a dönerek Şehzadebaşı'nda Acemoğlu Hamamı'nı işletmeye başlamıştır. Babasının mesleği nedeniyle İsmail Dede Efendi'ye “*Hammâmî-zâde*” sıfatı verilmiştir. Süleyman Ağa'nın Rukiye Hanım'la evliliğinden İsmail Dede doğmuş ve Kurban Bayramı'nın ilk günü dünyaya geldiği için kendisine bu ad verilmiştir. Daha ilkokuldayken sesinin güzelliği ve musikideki kabiliyeti nedeniyle kendisine ilahicibaşılık görevi tevdi edilmiştir. İsmail Dede'nin sesinin güzelliğini ve musikideki kabiliyetini anlayan Uncu-zâde, kendi evinde İsmail Dede'ye musiki dersleri vermeye başlamıştır. İsmail Dede Efendi ilköğreniminden sonra da yedi sene kadar hem musiki dersleri almış hem de hocasının vasıtasıyla kâtip muavini olarak çalışmıştır. Haftada iki gün Yenikapı Mevlevîhânesi'ne devam eden İsmail Dede, burada Şeyh Ali Nutkî Dede ve kardeşi Nâsır Dede'den musiki dersleri almıştır. 1213'te (1798) Mevlevî çilesine başlamış, semâ meşkini tamamlamış ve 1214'te (1799) çilesini tamamlayarak “*Dede*” unvanını almıştır. İsmail Dede Efendi 21 yaşlarında, III. Selim tarafından huzuruna davet edilecek derecede şöhret kazanmıştır. Dede Efendi 1217 (1802) yılında saraylı Nazlıfer Hanım'la evlenmiştir. Annesi, kızı ve oğlunun ölümü Dede Efendi'yi çok etkilemiş, bu acılar onun sanat ve bestecilik gücüne etki ederek onun birçok güzel beste yapmasına vesile olmuştur. Çile sırasında yaptığı bir beste padişah tarafından duyulmuş, saraya davet edilmiş, padişahın arzusuyla iki defa bu şarkıyı okumuş ve kendisine bir kese altın verilmiştir. İsmail Dede çilesini tamamladıktan sonra Yenikapı dergâhında musiki meşkine başlamıştır. Dede Efendi sanatıyla o kadar ünlenmiştir ki haftada iki defa saray fasıllarına hanende olarak katılması padişah tarafından uygun görülmüştür. Dede Efendi Yenikapı dergâhtaki faaliyetleri yanında II. Mahmud'un sarayında, Enderun'da büyük musiki faaliyetleri göstermektedir. İsmail Dede Efendi, son ayını olan “*Ferâhfeza*”yı II. Mahmud'un arzusu üzerine bestelemiş ve istisani olarak ilk mukabelesi Yenikapı'da değil, hasta olan padişahın sarayına yakın Beşiktaş Mevlevîhânesinde yapılmıştır. II. Mahmud, III.Selim devrinin en büyük mirası Hammâmî-zâde İsmail Dede'yi dinlemek için sık sık Beşiktaş Mevlevîhânesini ziyaret ederdi. Dede'nin

² Çalışmanın ilk bölümünde makale sınırları gözetilerek tekrara düşmemek için Dede Efendi'nin hayatı özetlenmiştir. Dede Efendi'nin hayatı hakkında daha fazla bilgi için bu bölümü hazırlarken faydalandığımız şu kaynaklara bakılabilir: Ak, A. Ş.(2009). *Hammâmî-zâde İsmail Dede Efendi. Türk müzik tarihi.* Ankara: Akçağ.; Akay, N. (2015). *Osmanlı Sultanı II. Mahmud döneminde Mevlevilik. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* 20/30, 83-105.; Aksüt, S. (1993). *Türk musikisinin 100 bestekârı.* İstanbul: İnkılap.; Arslan, M. (2020). *İsmâil Dede Efendi, Hammâmîzâde.* <http://teis.yesevi.edu.tr/.Erişim Tarihi: 01.09.2021.>; Ayverdi, S. (1982). *Boğaziçi'nde tarih.* İstanbul: Kubbealtı.; Özalp, M. N. (2000). *Hammâmî-zâde İsmâil Dede Efendi. Türk Musikisi Tarihi.* İstanbul: MEB.; Özcan, N. (2001). *İsmâil Dede Efendi, Hammâmîzâde. TDV İslam Ansiklopedisi (C. 23, S. 93-95).* Ankara: TDV.; Öztuna, Y. (1987). *Dede Efendi.* İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

bir teravîh namazıyla hemen oracıkta besteleyip okuduğu ilahi, Sultan Mahmud'u oldukça etkilemiştir.³ Hammâmî-zade İsmail Dede Efendi, III. Selim ve II. Mahmud devirlerinde "Fasl-ı Hümâyün Hanendesî" ve "Musâhib-i Şehriyârî" olmuş, bu statüsünü I. Abdülmecid zamanında da korumuştur. Musâhiblikten sonra da sarayın yüksek makamlarından olan müezzinbaşılığı görevinde bulunmuştur. Kendisini çok takdir eden padişah, yalnız devlet adamlarına verilen bir nişanı ona bizzat takmış, Ahırkapı'da da bir konak ihsan etmiştir. II. Mahmud'un 31 yıllık saltanatı boyunca dönemin en gözde bestekârı olmuştur. Dede Efendi aynı zamanda Zekî Mehmed Ağa, Dellâl-zâde İsmail ve Mutâf-zâde Ahmed Efendiler ile hacca gitmiştir. Dede Efendi, Mekke'de kolera hastalığı salgını nedeniyle 1262 (1846) yılında vefat etmiştir. Kaderin bir takdiri olarak Dede Efendi, bir Kurban Bayramı'nda doğmuş ve 68 yıl sonra yine bir Kurban Bayramı'nda vefat etmiştir. Gençliğinde Yenikapı dergâhında irticalen okuduğu na'tlarla büyük bir na't-hân ve saray fasıllarında emsalsiz bir hanende olarak tanınan, biraz ney de çalan Dede, iki hükümdarın yoğun ilgileri sayesinde pek çok ve pek güzel eserler verebilmiştir. Eserlerinin bir kısmı III. Selim'e ve II. Mahmud'a ithaf edilmiştir. Başta Dellâl-zâde İsmâil Efendi olmak üzere Eyyûbî Mehmed Bey, Zekâyî Dede, Çilingir-zâde Ahmed Ağa, Mutaf-zâde Ahmed Efendi, Yağlıkçı-zâde Ahmed Efendi, Şâkir Ağa, kızı Fatma Hanım, Vehîb Efendi, Hamparsum, Sâlih Efendi, Hâşim Bey, Hacı Ârif Bey, Nikogos Ağa, Behlûl Efendi, Şeyh Azmî Dede, Hâfız Hamdî Efendi, Yeniköylü Hasan Efendi gibi birçok sanat yetiştirmiştir. *Arabân-kürdî*, *hicâz-bûselik*, *sabâ-bûselik*, *nev-eser* ve *sultânî-yegâh* makamlarını ilk defa Dede bulup kullanmış, muhtemelen kendi adlandırmıştır. İsmail Dede, Türk musikisinin ayin, durak, tevşih, savt, ilahi, peşrev, saz semaisi, kâr, kârçe, kâr-ı nâtik, murabba, semai, şarkı, türkû, köçekçe gibi dinî ve din dışı sahadaki hemen her formunda 500'den fazla eser bestelemiştir.

1. Dede Efendi'nin Sultan II. Mahmud medhiyesi

1.1. Nüsha tavsifi

Araştırmalarımız sonucu Sultan II. Mahmud medhiyesinin bir nüshasını tespit edebildik. Mesnevi, manzum ve mensur bölümlerden oluşmaktadır. Mesnevinin bu nüshasının özellikleri şu şekildedir:

Eserin Adı	: Medhiye-i Sultân Mahmûd-ı Sâni
Yazarı	: Derviş İsmail Mevlevî
Bulunduğu Yer	: İstanbul
Arşiv Numarası	: E. H. 1658
Mesnevinin Başı	: İlähî çeşm-i ümidüm güşât it Tecellî-hânemi her lahza şâd it

³ Dede Efendi'nin Sultan Mahmud ile sıkı bir ilişkisi vardır. Öyle ki II. Mahmud, Hamamî-zâde İsmail Dede'yi dinlemek için sık sık Beşiktaş Mevlevîhânesini ziyaret etmiştir. Dede'nin bir teravîh namazından sonra besteleyip okuduğu ilahi, Sultan Mahmud'u oldukça etkilemiştir. İsmail Dede'yi dinlemek için hemen her hafta Beşiktaş Mevlevîhânesine gelen Sultan II. Mahmud yine bir gün büyük sanatkârdan bir "Ferâh-Feza" Ayin-i Şerif'i ister. Nihayet bu sanat abidesinin okunacağı gün gelir. Misafir şeyhler, dedeler, dervişler, muhipler ve ecnebi misafirlerle mahşer gününü hatırlatan kalabalığın toplanıp mukabele saatini beklediği an hiç beklenmedik bir haber gelir: "Padişah hastadır, vakti gelince mukabeleye başlanıp kendisine intizar olunmamasını irade etmiştir." Fakat ölümün kapısına dayandığı Hükümdar, hasta yatağından kalkıp mukabelede bulunmak ve Ferâh-Feza ayinini dinlemek üzere Mevlevîhânenin kapısından içeri girer (Ayverdi, 1982: 185-186).

Mesnevinin Sonu	: Sipihre meh gibi bedr ol emîn olup ğamdan Mu'în ü yâverin olsun hemîşe Mevlânâ
Zahriye Kaydı	: Cennet-mekân Sulţân Maĥmûduñ Medĥiyyesidür
Kütüphane	: İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi
Koleksiyon	: Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazma Eserler Kütüphanesi
Yaprak	: 18 varak
Boyut	: 175x115 mm.
Satır ve Sütun	: 23 satır, 2 sütun
Kâğıt Türü	: Aharlı krem
Yazı Türü	: Ta'lik
Genel Not	: Serlevha müzehhep, cedveller yaldızlı, vişne rengi deri cilt.

1.2. Şekil özellikleri

Medhiye-i Sultân Maĥmûd-ı Sâni, mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. Divan şiiri mesnevi geleneğinde şairler bazen mesnevilerin monotonluğunu kırmak için farklı nazım şekillerine yer verirler. Bu nazım şekilleri çoğunlukla gazel, kıt'a, beyit, rubâî olur. Dede Efendi de mesnevisinde 1 kaside, 1 beyit, 2 mısra ve Zekâyî Dede'den 2 gazele de yer vermiştir. Ayrıca mesnevide 3 parça mensur bölüm bulunmaktadır.

Sultan II. Mahmud medhiyesindeki bu mesnevinin özel bir adı zikredilmemektedir. Nüshanın zahriyesinde “*Cennet-mekân Sultân Maĥmûdun Medĥiyyesidür*” ibaresi geçmektedir. Buradan mesnevinin muhtevasının medhiye olduğunu rahat bir şekilde anlayabiliyoruz. Ayrıca mesnevinin 2 yerinde eser için “*risâle*” ifadesi kullanılmıştır.

Asıl adı İsmail olan sanatçı, Mevlevîye tarikatına mensup olduğundan “*İsmâil Dede*”, “*Dede Efendi*”, babasının hamam işletmeciliğiyle meşgul olması nedeniyle “*Hamâmî-zâde*” önadıyla tanınmıştır. Dinî güfte mecmualarında İsmail Dede'nin eserleri “*Derviş İsmâil*” başlığıyla kaydedilmiştir (Özcan, 2001: 93-94). Sultan II. Mahmud medhiyesinde “*Rû'ya-yı Muĥarrirîn Risâle-i Muşâĥib-i Ĥazret-i Şehriyârî Derviş İsmâ'îl Mevlevî*” şeklinde “*Derviş İsmâ'îl ve Derviş İsmâ'îl Mevlevî*” şeklinde iki yerde ismi geçmektedir:

Görürsün *Derviş İsmâ'îl* görürsün

Velî ben görmezem sen tez görürsün (b. 233)

Divan edebiyatında mesneviler genellikle “*giriş bölümü, konunun işlendiği bölüm ve bitiş bölümü*” olmak üzere belli bir tertibe göre kaleme alınırlar. Mesnevide her bölümde kırmızı yazı ile başlık bulunmaktadır. Farklı uzunluklardaki başlıklara baktığımızda ilgili bölümün muhtevasını açıklar ve

bölümün hangi konuyu işleyeceğini belirtir. Dede Efendi de Sultan II. Mahmud medhiyesini belli bir düzene göre yazmıştır. Bu düzen şöyledir:

Giriş Bölümü: 1-48. beyitlerden oluşan giriş bölümünde sırasıyla münacat, na't, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Mevlana methiyeleri bulunmaktadır.

Asıl Bölüm: 49-306. beyitlerden oluşan asıl bölümde öncelikle mesnevinin ana konusu olan Sultan II. Mahmud methiyesi yer almaktadır. Bunun yanında hasb-ı hâl, rüya tabiri, Mesnevi'den tefe'ül, Mesnevi'nin kısa bir bölümünün manzum çevirisi, mektup, Zekâyî Dede'den na't gibi fasıllar bulunmaktadır.

Bitiş Bölümü: 307-333. beyitler ise kaside nazım şekli ile yazılmış hâtıme kısmıdır.

Sultan II. Mahmud medhiyesi 333 beyitten oluşan kısa bir mesnevidir. Bütün mesnevilere bulunmamakla birlikte, bazı şairler eserlerinin kaç beyit olduğunu bildirirler. Dede Efendi mesnevisinin beyit sayısı ile ilgili hiçbir bilgi vermemiştir. Şu hususu belirtmekte fayda vardır ki bu 333 beytin tamamı Dede Efendi'ye ait değildir. Metinlerarasılık bağlamında şair, başka şair ve yazarlardan iktibaslar yaparak bazı beyitleri mesnevisine yerleştirmiş ve bu yolla eserini zenginleştirmiştir.

Dede Efendi çok hacimli olmayan mesnevisinde mücerred, mürdef, müesses ve mukayyed olmak üzere farklı kafiye türlerine yer vermiştir. Bunlar içerisinde de en çok mücerred ve mürdef kafiyeden yararlanılmıştır. Müesses ve mukayyed kafiyeyi birkaç beyitte görürüz. Mesnevinin sonundaki kasidede “*edâ-güşâ...*” şeklinde mücerred kafiye kullanılmıştır. Yine mesnevide az sayıda da olsa revide tekellüf, kafiye Arapça veya Farsça bir sözcükle Türkçe bir sözcüğü beraber kullanma, sadece Türkçe kelimelerden oluşan kafiyeler görülür. Kafiye kullanımına baktığımızda Dede Efendi'nin kafiye bilgisi ve kafiye tasarrufunun iyi olduğunu söyleyebiliriz. Aşağıda kafiye türlerine örnek beyitler verilmiştir:

Mürdef kafiye:

Muhammed Çelebî merhûm u *mağfûr*
Kerâmetiyle anuñ zâtı *meşhûr* (b. 126)

Mücerred kafiye:

Şefâ' at zâtına maşşûş '*alemdür*
Anuñçün ümmeti hayru'l-*ümemdür* (b. 28)

Müesses kafiye:

Sehâ vü ma' rifet şâhib-*secâ'at*
'Adâlet merhamet şefkat '*inâyet* (b. 69)

Leţâfet ma' delet tarz-ı *zerâfet*
Kerâmet mekremet devlet *sa'âdet* (b. 70)

Mukayyed kafiye:

Çırur küffârı cümle fevc-ber-*fevc*
Açar seyfi ser-â-ser evc-ber-*evc* (b. 131)

Mesnevide “*ek hâlinde, ek+kelime veya kelime grubu hâlinde ve kelime veya kelime grubu*” hâlinde redifler bulunmaktadır. Redifler baktığımızda mesnevide “*it, yâ Rabb, sen, ayırma, gerekmez, için, hakkı, mekşûf, bu, derdi, ağlar, kılıç, yetişdi, iştir, birisi, görürüsn, ben, İslâm...*” gibi kelimelerin redif olarak kullanıldığını görürüz:

Muzaffer eyle Maḥmūd Ḥānı *yā Rab*
Muvaffaḫ eyle ol sultānı *yā Rab* (b. 44)

Biri dahı sehāvet gülşen *idür*
Ḥayā vü ‘ilm ü faẓluñ ma‘den *idür* (b. 38)

Der-i iḥsāna lāyık ‘abd-i ḥāş *it*
Beni nefşüm belāsından ḥalāş *it* (b. 9)

Sultan II. Mahmud medhiyeside Türk edebiyatı mesnevi geleneğinde en çok kullanılan kalıplardan⁴ hezec bahrinin “*mefâ’lün/mefâ’lün/fe’ülün*” kalıbı kullanılmıştır. Bazı mesnevilerde genellikle hâtime bölümünde mesnevinin hangi kalıpta kaleme alındığı belirtilir. Dede Efendi mesnevisinin kalıbını belirten bir beyit yazmamıştır. Sultan II. Mahmud medhiyeside farklı nazım şekillerine yer verildiği ve başka eserlerden alıntı yapıldığı için farklı kalıplar da mevcuttur. Mesnevide ana kalıpla birlikte 5 kalıp kullanılmıştır ki söz konusu kalıplar şunlardır:

-*mefâ’lün mefâ’lün fe’ülün*
-*fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün*
-*fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün*
-*fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün*
-*mefâ’ilün fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün*

Genel olarak baktığımızda Dede Efendi’nin aruz kullanımında başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Her eserde olduğu gibi bu mesnevide de “*tavsil/vasl (ulama), vasl-ı ayn, imâle, medd, zihaf, kasr*” gibi aruz tasarrufları vardır. Şair, ayrıca uzun ünlü bulunduran Arapça ve Farsça kelimelerin yanında uzun ünlü bulundurmeyen Türkçe kelimelerde ve eklerde de imâle yapmıştır. Mesnevide imâle bazı durumlarda vezin zarureti olarak ortaya çıkarken bazen de ahengi sağlayan, anlama vurgu yapan bir uygulama olmuştur.

1.3. Muhteva, dil ve üslup özellikleri

Dede Efendi mesnevisinin giriş bölümü münacat, na’t, dört halife methiyesi ve Mevlana methiyesi olmak üzere yedi bölümden oluşur. Şair münacatında Allah’ın lütfuna sığınarak gafletten uyanmayı diler. Şairin Allah’tan istediği bir şey de dünyanın fani işlerinden ve kavgasından kurtulmaktır. Daha sonra Dede Efendi samimi bir dil ve rikkatle münacatında şunları arzu eder: “*Ümit gözünün açılması, can bahçesinin handan olması, ihsan kapısına layık bir abd-i hâs olmak, Allah’tan bir an olsun ayrı kalmamak, nefis belasından azade olmak.*” Şair bu istekleri ve affı için bazı vesileleri zikreder. Bu vesileler “*Allah’ın zatı ve isimleri, Âdem, Nuh, İbrahim, Eyüp, Yakup, Yusuf, İsa, Musa, Yahya peygamberlerdir.*” Şair, münacatın sonunda Sultan Mahmud için dua da eder:

⁴ “Hem müstakil hem de küçük mesneviler için aruzun özel bir kalıbı yoktur ama mesnevilerde genellikle kısa vezinler kullanılmıştır. Özellikle uzun mevzular ile hikâyelerin yazımında kullanılan mesnevilerde, hem konuların işlenip anlatılması hem de okunup ezberlenmesine sağladığı büyük kolaylıktan dolayı, oluşumundan itibaren Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında genellikle aruzun kısa kalıpları tercih edilmiş ve kullanılmıştır (Kartal, 2014: 84). Ahmet Kartal, 727 mesnevide kullanılan aruz kalıpları incelemesinde önce kalıpları gösteren bir tablo vermiş ardından şu sonuca varmıştır: “*Bu tabloya göre Türkçe mesnevilerde en çok kullanılan ilk üç kalıp % 36.31 ile “fâilâtün fâilâtün fâilün”, % 27.92 ile “mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ilün” ve % 10.73 ile “feilâtün mefâ’ilün feilün” olarak görülmektedir. Diğer kalıplar ise % 10’nun altında kalan rakamlarla temsil edilmektedir. Remel bahrinin diğer kalıbı olan “feilâtün feilâtün feilün” % 7.02, uzun kalıplar ise % 1.28’lik orana sahiptir. Remel bahrinin kalıpları birlikte değerlendirildiğinde ortaya % 44.61’lik bir sonuç çıkmaktadır ki, bu da neredeyse mevcudun yarısına tekabül eder.*” (Kartal, 2014: 90).

İlâhî çeşm-i ümidüm güşât it
Tecellî-hânemi her lahza şâd it (b. 1)

Nesim-i lütfuñ erzân eyle yâ Rab
Riyâz-ı cānı hândân eyle yâ Rab (b. 2)

Der-i ihsâna lâyıķ ‘abd-i hâş it
Beni nefsum belâsından hâlâş it (b. 9)

Belâya şabr iden Eyyüb hâķķı
Cefâya şabr iden Ya‘ķüb hâķķı (b. 17)

Cihâna gâlib it şâh-ı cihânı
Veliyy-i ni‘ metüm Maḥmūd Ḥjânı (b. 20)

Dede Efendi münacattan sonra “Allah’ın nuru” olarak gördüğü Hz. Muhammed’i metheder. Şair, peygamber için “*fahr-i enbiyâ, şâh-ı kevneyn, nûr-ı Hudâ*” sıfatlarını kullanır. Hz. Muhammed risalet mülkünün padişahıdır. İki âlem bir beden olunca Hz. Muhammed bu bedenin canı olur. Miraç ile şereflenen Hz. Muhammed’in yüzü “*şemsü’-duhâ*”, saçları da “*ve’l-leyl*”dir. Dede Efendi na’tında Hz. Muhammed’in yüzü suyu hürmetine Sultan Mahmud için dua eder:

Risâlet mülkine sultân Muḥammed
Dü-‘ âlem cümle tendür cân Muḥammed (b. 23)

İmâmü’l-müslimîni eyle manşür
Mübârek kalb-i pâküñ eyle mesrür (b. 30)

Na’ttan sonra şair kısa bölümlerle dört halife ve Mevlana’yı metheder. Her methiyeden sonra övülen kişilerin hakkı için Sultan Mahmud’a dua ederek fasılları bitirir. İmanı ve sıdkı öne çıkarılan Hz. Ebu Bekir için “*İslam dininin esası, tahkik yolu, müminlerin emiri*” ifadeleri zikredilir. Şâh-ı muazzam, müminlerin emiri Hz. Ömer, adalet kılıcıyla cihani fethetmiştir. İrfan deryası Hz. Osman, sehavet gülşeni; hayâ, ilim ve fazilet madenidir. Hz. Ali ise “*ledün*” ilminin şâhı, hurşid-i enver, Haydar-ı Kerrâr ve ilim şehrinin kapısıdır. Dede Efendi’ye göre Hz. Mevlana “*velayet mülkünün sahib-kıranı, keramet hazinesinin sahib-zamanı*”; her bir mısrası bin derde deva olan Mesnevi ise “*magz-ı Kur’ân’dır.*”

Esâs-ı dîn-i İslâm râh-ı taḥķķıķ
Emîrû’l-mü’minîn Bū Bekr-i şadîķ (b. 32)

Budur dördün biri şâh-ı mu‘azzam
Emîrû’l-mü’minîn Fârûķ-ı a‘zam (b. 35)

Biri daḥı sehâvet gülşenidür
Ḥayâ vü ‘ilm ü fazluñ ma‘denidür (b. 38)

Şeh-i ‘ilm-i ledün hurşid-i enver
Emîrû’l-mü’minîn Kerrâr-ı Ḥaydar (b. 41)

Velāyet milketinüñ şāhib-ķırānı
Kerāmet gencinüñ şāhib-zamānı (b. 45)

Kitāb-ı Meşnevisi mağz-ı u'rān
Olur bir mışra' ı biñ derde dermān (b. 46)

Anuñ yūzi řuyına řāh-ı 'ālem
Hudāvendā ola mesrūr her dem (b. 47)

Dede Efendi, mesnevisinin asıl bölümüne mesneviyi yazma amacı olan Sultan II. Mahmud övgüsüyle başlar. Dede Efendi de divan şiiri medhiye geleneğine uygun bir şekilde sultanın “cömertlik, kahramanlık, adalet, ihsan, kerem, merhamet, firaset, tedbir alma, velayet, zekā” özelliklerini geleneksel kalıplarla ve benzer terkiplerle abartılı şekilde tavsif etmiştir. Sultan övülürken karşılaştırma, benzetme ve üstün görme münasebetiyle birtakım isimlere de yer verilmiştir (Aydemir, 2004: 410). Sultan II. Mahmud medhiyesinde halkın tasavvur edip arzu ettikleri ideal yönetici tipini görürüz. “*Tasvirî anlatımı*” gördüğümüz övgülerde Dede Efendi diğer birçok divan şairi gibi sübjektiftir. řair, Sultan için medhiyelerde sıklıkla karşılaştığımız “*pādiřāh-ı heft-ķiřver, hurşid-i enver, hümāyūn-ı tālî, penāh-ı saltanat-ı emn ü řer'at, řehensāh-ı cihān, ebu'l-feth, imāmu'l-müslimîn, řāh-ı diyār, nūr-ı Yezdān, Mehdî-i devrān, saf-der-i řîr-i Hudāvend...*” gibi kalıp tavsif ibarelerini kullanır. Dede Efendi, sultanın “*adalet, cömertlik, emniyet, iktidar, iyi yöneticilik, hākimiyyet, yūcelik, soyluluk, fazilet, yiğitlik, kahramanlık, cesaret, halîfelik, güzellik ve dindarlık*” yönlerini teşbih, mecaz, mübalağa yoluyla medhederken tarihî, dinî ve mitolojik birçok şahsı kıyas veya benzerlik için kullanır. Dede Efendi, sultan için genel olarak şunları söyler: “*Melek yaradılışlı, cisimleşmiş bir nur olan Sultan Mahmud, güzellihte Hz. Yusuf; görünüşte Rüstem gibidir. Bir tek saçının teline bin canın feda olduğu Sultan, cihan bedeninde can gibidir. Sultanın atının nalına güneş düşkündür. Sultanın adalet kılıcı cihandan zulmü yok etmiş, bu vesile ile insanlar huzura ermiştir. Kılıcının şimşegi ile cihanı aydınlatmış, düşmanların kalbine korku salmıştır. Adaletiyle bütün dünyayı řād eylemiştir. Ferîdūn bile sultanın kapısında bir hizmetçi gibidir. Sultan “yed-i beyza” gibi elinde kılıcını tutmuş, din düşmanlarına korku salmıştır. Kahramanlığı ve hūnerleriyle dünyada bir benzeri görülmemiştir...*” Dede Efendi, sultanı medhettikten sonra sultanın Yeniçeri Ocağı yerine kurduğu “*Asākîr-i Mansūre-i Muhammediyye*” ordusunu ve askerlerini över. Bölümün sonunda ise münacat bölümünde olduğu gibi sultan için araya vesileler koyarak dua eder:

Ebu'l-feth u muzaffer Hān Maħmūd
řehensāh-ı cihān Sulţān Maħmūd (b. 50)

Cihān tendür vücūdı cān-ı 'ālem
Fedā bir mūyına biñ cān-ı 'ālem (b. 51)

Seħā vū ma' rifet řāhib-řecā' at
'Adālet merħamet řefķat 'ināyet (b. 69)

ılıçlar bezm-i rezme cām-ı gül-gūn
İder her dem 'adūnuñ sīnesin hūn (b. 75)

Muhammed ʿ askeridür cünd-i manşūr
ʿ Adū-yı dīni Allāh ide maḫhūr (b. 80)

Be-ḫaḫḫ-ı Ḥazret-i Nūḫ u Yaḫyā
Cihān emrine rām olsun ser-ā-pā (b. 96)

Hasb-ı hâl başlığı altında değerlendirebileceğimiz “*İder Kilk-i Terüm Bir Hôş Hikâyet*” başlıklı bölümde şair “*cân bülbülüne*” seslenir, bir hazan vaktini ve içinde bulunduğu durumu tasvir eder. Bir hazan vakti bütün kâinata yeis/ümitsizlik yağmuru yağmakta, bütün çiçekler ağlamaktadır. Her tarafı cahiller ve akılsızlar tutmuş, cihan hüznün içerisinde. İstanbul âdeti bir matem yeri olmuştur. “*Nâr-ı gayret*” şairin sinisini yakarken “*hâr-ı gayret*” ağlamasına sebep olmaktadır. Hüznün ve sıkıntı içerisinde olan şairin imdadına ise Sultan II. Mahmud yetişmiştir. Sultan, din düşmanlarını yok etmiş ve adaletiyle hükmederek cihana mutluluk ve huzur getirmiştir:

Gel ey cân bülbülü depret zebânı
Bize şerḫ eyle bu sırr-ı nihânı (b. 100)

Gül ağlar gülşen ağlar bülbül ağlar
Çemende nergis ağlar sünbül ağlar (b. 107)

Cihānı tutmuş idi ḫalk-ı nādān
Cihān olmuşdı ḫüzn ile perīşān (b. 110)

Yanarken nâr-ı ğamla cān-ı ʿ âlem
Sitanbul olmuş iken cāy-ı mātem (b. 112)

Yetişdi ḫāver-i ḫurşid-i tābān
Tutuşdı pertevinden kāfiristān (b. 122)

Ḥudādan lütf ile iḫsān yetişdi
Yetişdi himmet-i merdān yetişdi (b. 123)

Dede Efendi, mesnevisinde Sâdık Dede'nin tefe'ülünü de şu şekilde konu alır: Bir gün Sâdık Dede, Sultan Mahmud Han'ın mübarek mesut tâli'-i hümâyunları için Mesnevi'den bir tefe'ül yapar. Yani Mesnevi'den rastgele bir sayfa açar ve ilk tevafuk eden yeri okuyup onu uğurlu sayar. Mesnevi'den çıkan yer de Sultan Mahmud ve hırsızlar olayıdır. Olay kısaca şöyledir: Sultan Mahmud bir gece kıyafet değiştirip şehri dolaşırken bir grup hırsıza rastlar. Hırsızlar, sultana kim olduğunu ve ne yaptığını sorarlar. Sultan Mahmud da “Ben de sizler gibi hırsızın biriyim.” diye cevap verir. Hırsızlardan biri “Dostlar, madem bir araya geldik, herkes hünerini söylesin.” der. Hırsızlardan biri “Ben, köpek havladı mı ne dediğini anlarım.” der. Diğerleri de sırasıyla şunları söylerler: “Benim bütün marifetim gözlerimdedir, gecenin zifirî karanlığında kimi görsem onu gündüz de tanırım. Benim hünerim kolumun gücüdür. Onunla istediğim duvarı delerim. Benim hünerim burnumda, toprağı koklayarak nerde hangi hazine saklı hemen anlarım.” Hırsızlar, Sultan Mahmud'a dönüp onun hünerini sorarlar. O da “Benim hünerim sakalımdadır. Onu şöyle bir oynattım mı suçluları cezadan, idamlıkları darağacından kurtarırım.” şeklinde cevap verir. Bunu duyan hırsızlar “En büyük hüner senin, en çok buna ihtiyaç duyuyoruz;

onun için sen bizim reisimiz olmalısın.” derler. Bunun üzerine Sultan Mahmud, padişahın hazinesini soymayı teklif eder. Hırsızlar hiç itiraz etmeden sarayın yolunu tutarlar. Saraya yaklaştıklarında bir köpek havlamaya başlar. Köpek sesinden anlayan hırsız “Durun bu köpek: ‘Padişah sizinle beraberdir.’ diyor.” der. Diğer hırsızlar bu söze itibar etmezler. Kokudan anlayan adam hazinenin yerini tespit eder. Delik delen hırsız hazineye bir yol açar. Hepsi birlikte hazineye girip altınları ve mücevherleri alırlar. Sultan Mahmud gizli yolu iyice öğrenir ve sessizce oradan ayrılarak saraya döner. Sabahleyin askerlerini göndererek hırsızları yakalatır. Hırsızlar hâkimin huzuruna çıkartılır. Suçları sabit olduğundan hepsi ceza alır. Padişahın huzuruna geldiklerinde “Geceleyin kimi görürsem gündüz onu görünce mutlaka tanırım.” diyen hırsız, padişahı tanır ve arkadaşlarına “Bu gece bizimle arkadaşlık eden adam tahtta oturuyor.” der. Hırsızları infaz yerine doğru götürürlerken Sultan Mahmud, onlara şöyle seslenir: “Herkes hünerini gösterdi şimdi sıra bende.” Ve bir baş işaretini ile onları cezadan kurtarır (Örs & Kırılancı, 2015: 874-876).

Dede Efendi tefe'ülden çıkan yerden yedi beyti alır ve ardından Mesnevi'deki bu olayın Nahîfi⁵ tarafından yapılan Türkçe tercümesini verir. Ardından yine bir tefe'ül yapılır ve Mesnevi'den “Baş gözü sır gözüyle cenkteydi. Sır gözü galip geldi, hüccet gösterdi.” anlamına gelen beyit çıkar. Dede Efendi bu beytin tercümesini de verir:

Gice şeh Maḥmūd idüp tenhâ güzâr
Bir nice düzd-i şebe oldı düçâr

Biri didi ey gürüh-ı hîle-ger
Söylesin herkes nedür anda hüner

Söylesin yârâna fenn-i hilkatüñ
Fıtrat-ı zâtuñda hâşıl şan' atüñ (b. 147-149)

Tefe 'ül eyleyüp açdı kitâbı
Oğundı Meşnevîde fetḥ-i bâbı

Çeşm-i ser bâ-çeşm-i sır der-ceng-cû
Gâlib âmed çeşm-i sır hüccet-nümüd

Çeşm-i sırla çeşm-i sırr itdi cidâl
Çeşm-i sırruñ hücceti buldı kemâl (b. 175-177)

⁵ Manzum Mesnevi tercümesiyle tanınan divan şairidir. İstanbul'da 1076'da (1665-66) dünyaya gelmiştir. Şiirlerinde kullandığı Nahîfi mahlasıyla tanınmıştır. Nahîfi önce Yeniçeri Ocağı Kalemî'ne girerek Has Oda'da hizmete başlamıştır. 1094'te Mısır'a giderken Konya'ya uğrayıp Mevlevîliğe intisap etmiştir. 1151'de (4 Eylül 1738) vefat etmiş ve Topkapı dışında defnedilmiştir. Sebki Hindî tesirinde bir sanat anlayışına sahip olan Nahîfi, Nâbî ve Sâbit gibi hikemî şiir söylemede belli bir başarıya ulaşmış, şiirlerinde atasözleri, deyimler, İstanbul ağzına mahsus kelime ve tabirleri başarıyla kullanmıştır. Kasidede Nefî'den, gazelde Bâkî, Fehîm-i Kadîm ve Fuzûlî'den etkilenmiş; Nesîmî, İbrâhîm Cevrî, Dede Ömer Rüşenî yanında Nâbî, Sâbit, Nedîm ve Râsîh gibi şairlere nazîreler yazmış, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hâfız-ı Şîrâzî ve Molla Câmî'nin şiirlerine Farsça tahmisler kaleme almıştır. Divan, Mevlidü'n-nebî, Hicretü'n-nebî (Hicretnâme), Hilyetü'l-envâr, Zührü'l-âhire, Mi'râcû'n-nebî gibi eserleri vardır. Şairin tanındığı en önemli eseri Terceme-i Mesnevi li-Nahîfi adlı eseridir ki Mesnevi'nin tamamını manzum olarak başarılı bir şekilde Türkçe'ye çevirmiştir (Uzun, 2006: 297-299).

Dede Efendi, mesnevisinde Halvetî tarikatından Şeyh Zekâyî'yi⁶ de metheder. Şeyh Zekâyî'nin Ümmî Sinan dergâhında şeyh olması nedeniyle öncelikle Ümmî Sinan'ı⁷ över. Ümmî Sinan methiyesinden sonra da metinlerarasılıkla Şeyh Zekâyî'nin na'tından ve bir gazelinden birkaç beyti mesnevisine ekler:

Ṭarîḳ-i Ḥalvetîden Şeyḫ Zekâyî
Kerâmet menba' ı merd-i Ḥudâyı (b. 180)

Mükemmel şeyḫ idi Ümmî Sinân da
Yoğ idi bir mişâli bu cihânda (b. 182)

Zebânı bülbül-i bâğ-ı ḥaḳîḳat
Dehâni ḡonca-i ḡülzâr-ı vaḫdet (b. 184)

Ḥaḳ-ı pâ-y-i Muştafâya yüz süren mesrûr olur
Her ne deñlü mücrim ise 'âkıbet maḡfûr olur (b. 188)

Dede Efendi, Şeyh Zekâyî ile ilgili bölümde onun vefatını da konu alır. Şeyh Zekâyî'nin damağına vahdet kokusu gelince Hakk'a rihlet eylemiştir:

Damağına ırince bûy-ı vaḫdet
Zekâyî kurb-ı Ḥaḳka itdi rihlet (b. 198)

Ḥayât naḳdini itdi ferâmûş
Sene yirmi yedide oldı ḥâmûş (b. 199)

Ḥîn-i Vefâtlarında Şu'arâ Bu Târîḫi Dimişdür

Bezm-i 'irfândan **Zekâyî** itdi 'azm-i lâ-mekân

Şeyh Zekâyî 1227 yılında vefat ettikten sonra Ümmî Sinan dergâhına Zekâyî'nin oğlu Şeyh Hasan şeyhlik makamına gelir. Dede Efendi de bu olay için ayrı bir başlık açmış ve hem Şeyh Hasan'ı övmüş hem de onun dergâha şeyh olmasını anlatmıştır. Dede Efendi, Şeyh Hasan için de “*naḫl-i necîb, reşîd, fâzıl, sâhib-fütüvvet, melâhat menba'...*” gibi geleneksel övgü kalıpları ve sıfatlar kullanmıştır. Ayrıca onun hizmet ehli olduğunu, hürmette tembellik göstermediğini de söyler:

Anuñ naḫl-i necîbi Şeyḫ Ḥasandur
Melâḫat menba' ı şâḫib-suḫandur (b. 201)

⁶ XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Şeyh Mustafa Zekâyî, İstanbul Üsküdarlıdır. Tahsil-i ulûmdan sonra bir müddet dîvân-ı hümâyûn kaleminde memurluk yapmıştır. Nasûhî-zâde Şeyh Seyyid Fâzıl Efendi'nin müridi ve Kesdelli Şeyh Hasan'ın halifesi olmuştur. İstanbul'da Ümmî Sinan dergâhında şeyhlik yapmıştır. 1227 yılında vefat eden şairin bir divanı bulunmaktadır (Alkan, 1993: 3-4).

⁷ Halvetî şeyhi ve şair Ümmî Sinan Antalya'nın Elmalı İlçesinde doğmuştur. Şiirlerinde mahlas olarak hem “Ümmî Sinan”ı hem “Sinân-ı Ümmî”yi kullanmasından dolayı kaynaklarda her iki mahlasıyla da yer almış, bu farklı adlandırma günümüze kadar devam etmiştir. Ailesi ve öğrenim durumu hakkında bilgi yoktur. Halvetiyye'nin Ahmediyye kolunun kurucusu Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin'in halifelerinden Abdülvehhâb (Vehhâb) Ümmî'nin halifesi Eroğlu Nûrî'ye (ö. 1012/1603) intisap ederek hilâfet alan Ümmî Sinan'ın şöhretinin saray çevrelerine kadar ulaştığı, devlet ricâlinin isteğiyle oğullarından birini halifesi Niyâzi-i Mısri ile İstanbul'a gönderdiği rivayet edilmektedir. Niyâzi-i Mısri, Ümmî Sinan'dan övgüyle bahseder, mürşid-i kâmil olduğunu, âyet ve hadislerin esrarını bildiğini söyler. 25 Cemâziyelâhir 1067'de (10 Nisan 1657) vefat eden Ümmî Sinan'ın mezarı Elmalı'da kendi adını taşıyan caminin bitişiğindeki türbededir. Ümmî Sinan'ın Süleyman ve Selâmi Halil adlarında iki oğlu vardır. Babalarından eğitim alan ve her ikisi de şair olan oğulları şiirlerinde “Hakîrî” ve “Selâmi” mahlaslarını kullanmıştır. *Kutbül-meânî* adlı bir eseri ve divanı bulunmaktadır (Bilgin, 2012: 310-311).

Zekâyî vâşıl olduḡda Ḥudâya

Zekâyî-zâde şeyḡ oldu o câha (b. 203)

Dede Efendi, mesnevisinde Zekâyî Efendi'nin oḡlu Şeyh Hasan ile Şeyh Ahmed'in mektuplaşmalarını da dâhil eder. Eşkinici Ocaḡı⁸ ile ilgili mektuplaşmalar mensurdur. Şeyh Hasan, mektubunda Sultan II. Mahmud'un din düşmanları ile savaşmak ve onlara karşı zafer elde etmek için Eşkinici Ocaḡı'nı kurduḡunu, bu muzaffer ve mübarek askerlerin muvaffakiyetleri için dua edilmesi gerektiğini söyler. Şeyh Ahmed de bu mektuba cevaben ayetlerden iktibasla askerler için dua eder. Şeyh Ahmed duasını ettikten sonra vefat eder. Dede Efendi mensur mektuplardan sonra Şeyh Ahmed'in vefatını ve onun methiyesini manzum şekilde kaleme alır. Bir de Şeyh Ahmed'in vasiyeti üzerine Eyüp Sultan Cami'sine gidip Sultan Mahmud için dua ederken zikirle meşgul ihtiyar bir kadın görür. Kadına ne yaptığını sorunca kadın, sen kendi işine bak, der. Dede Efendi işinin Sultan II. Mahmud'a dua etmek olduğunu söyleyince kadın, o padişaha canım feda olsun, der. Bir isteḡinin olup olmadığını sorunca kadın, her şeyimi Allah'a havale ettim cevabını verir. Kadın o anda gözden kaybolur. Dede Efendi üç beş kez gitse de o kadını bir daha göremez:

Tamâm itdi sözi çün tıtdı vahdet
O demde Şeyḡ Aḡmed itdi rıḡlet (b. 220)

Ola rûḡ-ı revânı şâd u ḡandân
Ola ḡabr-i şerîfi bâḡ u reyḡân (b. 221)

O dem eyle Ebû Eyyûba sür' at
Velî bu şart ile kim eyle diḡḡat (b. 235)

Vasıyyet-nâmesin der-ḡâtır itdüm
On on beş gün Ebâ Eyyûba gitdüm (b. 239)

Gördüm zıkr ider ol câya ḡarşu
Hemân şad-sâle fertûde bî-mû (b. 241)

Didüm kârum benüm şâha du' âdur
Didi ol pâdişâha cân fedâdur (b. 244)

Didüm bir istegün var ise söyle
Didi itdüm işüm Ḥaḡḡa ḡavâle (b. 245)

Dede Efendi, Zekâyî-zâde Şeyh Hasan'ın 1239 (1823-1824) yılında gördüḡü bir rüyayı anlatır. Şeyh Hasan, rüyasında cennete benzeyen müzeyyen bir mescit görür. Mescide sultan gelir ve mescittekiler sultan için dua etmeye başlarlar. Sultan "üçlere" destur verince onlar da ellerini kaldırıp duaya başlarlar.

⁸ Eşkinici Ocaḡı, II. Mahmud zamanında Yeniçeri Ocaḡı'nın ilgasından önce kurulan tâlimli askerî sınıftır. III. Selim'in kurduḡu Nizâm-ı Cedîd'in kaldırılmasından sonra (1807) bir süre yeni ve talimli bir ordu teşkil edilememiş, gerek dışarıda gerekse içeride Sırp, Rum isyanlarını bastırmakta ve Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın düzenli askerlerine karşı koymakta yeniçerilerin âciz kalması üzerine modern savaş taktiklerini bilen bir orduya ihtiyaç duyulmuştur. Mayıs 1826 sonlarında II. Mahmud'un ve devlet ileri gelenlerinin katıldığı şeyhülislâm konaḡında yapılan toplantılarda Yeniçeri Ocaḡı'nın bozulma sebepleri görüülerek savaş tâlimi yapmanın vâcip olduğuna dair çıkarılan bir fetva ile ulemânın tasdik alındıktan sonra "eşkinici" adıyla tâlimli bir sınıfın teşkiline karar verilmiştir (Özcan, 1995: 471).

Üçlerin duasıyla yer gök inler ve sonunda duaların kabul olduğunu söyleyip Allah'a şükrederler. Camiden çıkıp bir dergâha giderler, orada çokça zikrederler ve sultan için dua ederler.

Dede Efendi bu rüyadan sonra kendi rüyasını da anlatır. Şair, dertli olduğu bir gece uykuya dalar ve rüyasında gönül şehrinde çok çok güzel bir vadi görür. O vadide yemyeşil elbise giymiş, sesi çok güzel ünlü bir şahıs durmaktadır. O şahs-ı zî-şân, Hz. Muhammed'in na'tını okumaktadır. Şair o anda uykudan uyanır ancak okunan yedi beyitlik na'ttan ancak bir beyit aklında kalmıştır:

Yâ Resûlallâh gözüm pînarları çün açdur
Nice aç olmaz gözüm her dem saña muhtâcdur (b. 279)

Yine rüyada ay parçası bir güzel görür ve o güzel, şairin eline bir mecmua verir. Ancak mecmuadan sadece şu mısra verilmiştir:

Ḥâne-i Kostantîniyye feth-i Mevlânâ-yı Rûm

Dede Efendi gördüğü rüyayı şöyle tabir eder: Mevlânâ'dan murat halife, Kostantiniyye'den murat asi ve zalimler topluluğunun kötülüklerinin def olması ve Rûm'dan murat Sultan II. Mahmud Han'dır. Özetle halife-i rûy-i zemin Sultan Mahmud Han hazretleri Rum ilinde kâfir, münafık ve zalimleri perişan ve berbat etmiştir.

Dede Efendi'nin diğer rüyası da şöyledir: Bir gece uykuya dalmış ve rüyasında kendini Gülhane Meydanı'nda görmüştür. Orada kıbleye doğru bakarken münevver üç sütun görür. Bu üç sütun öylesine parlaktır ki nurları gökyüzüne çıkmaktadır. Yer ve gök üç sütunun ışığı ile aydınlanmaktadır. O anda derya yüzünde münevver üç gemi görülür. Akağalar kapısından içeri bakan şair, içerden İstanbul'a saf ve şirin bir tatlı ırmağının aktığını görür. Dede Efendi'ye göre İstanbul'a akan bu "cûy-ı şîr" yedi iklimi fermanına bende eden Sultan Mahmud Han'dır ki adaleti cihana yayılmıştır.

Dede Efendi, mesnevinin hâtîme kısmını yirmi yedi beyitlik bir kaside olarak yazar. Kasidesinde Sultan Mahmud'u över ve onun için dualar eder:

Ebu'l-fütûh u meğâzî o çahramâne edâ
Dilîr ü şaf-der-i Rüstem neberd-i çal' a-güşâ (b. 307)

Yegâne hazret-i şâh-ı cihân Maḥmûd Ḥân
Cihâm eyledi hep 'adl u cûd ile ihyâ (b. 308)

Şehâ denilse sezâ nâm-ı pâkine Ḥaydar
Cihâna ḥâmî-i 'adlũn mişâl-i kıble-nümâ (b. 309)

Livâ-yı devlet-i şâhânesi güşâd olsun
Be-ḥaḳḳ-ı Ḥazret-i Hârûn be-ḥürmet-i Mûsâ (b. 324)

Be-ḥaḳḳ-ı bâ' iş-i kevn ü mekân faḫr-i rûsul
Be-ḥaḳḳ-ı Aḥmed ü Maḥmûd penâh-ı melce-i mâ (b. 327)

Dede Efendi'nin mesnevisinin önemli bir özelliği de metinlerarasılık bağlamında başka eserlerden parçaların mesneviye dâhil edilmesidir. Metinlerarasılık (intertextuality), iki sanat eseri arasındaki her türlü bağı inceleyen bir kuramdır. Metinlerarasılık kuramı şu şekillerde tanımlanabilir: Ayrışık unsurları, başka bir deyişle, başka metinlere ait parçaları tutarlı bir bütün oluşturacak biçimde bir araya getirmek, onları düzenleyerek aralarında uyum sağlamak, böylelikle yeni bir metin ortaya çıkarmak (Aktulum, 2004: 304). Kuramın çıkış noktasını, dünyadaki hiçbir metnin kendisinden önce yaratılanlardan bağımsız olarak var olamayacağı düşüncesi oluşturur. Hemen her metin doğrudan ya da dolaylı olarak başka metin veya metinlerle bağlantılıdır. Sanatçılar, yazarlar eserlerini kaleme alırken bilinçli ya da bilinçsiz olarak başka eserlerden etkilenir, beslenir ve onları kendi eserlerine farklı şekillerde taşırlar (Türkan, 2013: 73; Öztekin, 2008: 131). Bu noktadan Dede Efendi de farklı eserlerden konu ile ilgili bazı parçaları almış ve bu parçaları mesnevinin asıl konusu olan Sultan II. Mahmud ile ilişkilendirmek suretiyle metne yedirmiştir.

Esere anlatım teknikleri açısından baktığımızda *tasvirî anlatım* 333 beyitlik mesnevinin hacmine paralel önemli ve geniş bir yer tutar. Tasvirlerin tamamına yakını kişi tasvirleridir. Kişi tasvirlerine kıyasla durum, mekân ve zaman tasvirleri çok azdır. Edebî sanatlarla kurgulanan esas olarak Sultan II. Mahmud olmak üzere kişi tasvirleri divan şiiri tasvir geleneğinde olduğu gibi benzer teşbih, mecaz ve mübalağalarla örülüdür. Şair medhetmek istediği kişiyi benzer övgü kalıplarıyla kişinin öne çıkan özelliklerini vurgulayarak anlatır. Şair, tasvirlerinde şairliğini de göstermek için *dolaylı anlatımla* edebî sanatları bolca kullanır. Okuyucuya bir mesaj vermeyi amaçlayan "*doğrudan anlatım*" daha çok tahkiyevî bölümlerde görürüz. Eserde birkaç yerde tahkiyevî bölümler vardır ki buralarda tahkiyelerdeki *sahneleme tekniğini* görürüz. Dede Efendi mesnevide sadece birkaç beyitte *eleştirel anlatımla* şikâyetlerini dile getirir ki bu şikâyet İstanbul'un içinde bulunduğu üzücü durumdur.

Mesnevide tahkiyevî unsurlardan diyalog ve iç monolog olarak nitelendireceğimiz beyitler görürüz. Eserde hâkim/İlâhî bakış açısı ve üçüncü kişi (o) anlatıcıdan yararlanıldığından diyaloglarda genellikle "*didi*" konuşma ifadesi geçmektedir. Mesnevide dikkat çeken bir husus da münacat ve duaların sıklıkla yer almasıdır. Bu noktadan dua ve münacatları iç monolog olarak değerlendirebiliriz.

Mesnevi genel olarak akıcı ve sade bir dille yazılmıştır. Tasvirlerde yer yer dil ağırlaşmakta üçlü terkipler ve bağdaştırmalar görülmekle birlikte tahkiyevî bölümlerde, dua ve münacatlarda dil anlaşılır ve külfetsizdir. Bunun yanında şair yer yer kelime oyunlarından özellikle cinastan da yararlanmıştır, edebî sanatlardan teşbih, mecaz, telmih, iktibas etkili bir biçimde kullanmıştır. Genel olarak eser ortalama bir divan şiiri okuyucusunun rahat bir şekilde anlayacağı seviyededir.

2. Metin

Cennet-mekân Sultân Mahmûduñ Medhiyyesidür

[1b]

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ulün

1. İlâhî çeşm-i ümîdüm güşât it
Tecellî-hânemi her lahza şad it
2. Nesîm-i lütfuñ erzân eyle yâ Rab
Riyâz-ı cāmî handân eyle yâ Rab

3. Uyansın dil hidāyet meş' alinden
Girizān eylesin ğaflet ilinden
4. Ferāgat eyle ğavġā-yı cihāndan
Esirge gön'lümi her dem ziyāndan
5. Hūdāyā dil senüñ varum senüñdür
Dilümde cümle güftārum senüñdür
6. Gören sen görinen sen gösteren sen
Alan sensin viren sen virdiren sen
7. Hūdāyā bildigüm 'ayne'l-yaķın it
Penāhā 'aynumı haķķa'l-yaķın it
8. Baña sen her taraftan ol hüveydā
Güşād it çeşm-i cānı eyle binā
9. Der-i ihsāna lāyık 'abd-i hūş it
Beni nefsüm belāsından halāş it
- [2a]
10. Cihān sensin baña benlik gerekmez
Baña benlige bu senlik gerekmez
11. Beni benden ayır senden ayırma
Beni senden seni benden ayırma
12. Aġışnā yā ġiyāşe'l-müsteġişin
Ecirnā yā mücire'l-müstecirin
13. Hūdāyā zāt-ı pākün 'izzetiçün
Penāhā biñ bir ismün hürmetiçün
14. Şafiyullāh Ādem şafvetiçün
Neciyyullāh Nūhuñ da' vetiçün
15. Halīlün şabrı için mancınıka
Ki āteş oldu gülzār u hadīka

16. Anuñ haqqıçün oldı bende-fermân
 ʿ İnāyet itdün añā kebşi qurbân
17. Belāya şabr iden Eyyüb haqqı
 Cefāya şabr iden Yaʿ kûb haqqı
18. İlähî hüşn-i Yūsuf midhâtiçün
 Kelimün haq kelâmı rıfʿ atiçün
19. Fedā-yı rûh iden Yahyâ haqqıçün
 Mesîhün itdigi ihyâ haqqıçün
20. Cihāna ğālib it şāh-ı cihānı
 Veliyy-i niʿ metüm Maḥmūd Ḥānı

[2b]

Maḳām-ı Naʿt-ı Pāk-ı Şāh-ı Levlāk

21. Muḥammed Muştafâ nūr-ı Ḥudādur
 Vücüd u cüdü faḥr-i enbiyādur
22. Muḥammed Muştafādur şāh-ı kevneyn
 Maḳāmıdur maḳām-ı ḳāb-ı ḳavseyn
23. Risālet mülkine sultān Muḥammed
 Dü-ʿ âlem cümle tendür cān Muḥammed
24. Felek miʿ rācınıñ bir nerdubānı
 Başında ebr-i raḥmet sāye-bānı
25. Ğubār-ı ḥāk-i pāyi tāc-ı eflāk
 Aña ḥalvet-serā miʿ rāc-ı eflāk
26. Kitābullāhda naʿt-ı şerîfî
 Yüzi şemsü'd-ḍuḥā ve'l-leyli zülfi
27. Livā'ü'l-ḥamd anuñ ismiyle mekşûf
 Livā-i dîn daḥı cismiyle mekşûf

28. Şefâ' at zâtına maḥşûş 'alemdür
Anuñçün ümmeti ḥayru'l-ümemdür

29. Anuñ yüzi şuyına yâ İlâhî
Emân ey pâdişehler pâdişâhı

30. İmâmü'l-müslimîni eyle mañşür
Mübârek ḳalb-i pâküñ eyle mesrür

31. Oḳunsun ḥuṭbesi fevḳu'l-'alâda
'Adü-yı dîn ola taḥte's-şerâda

[3a]

Muḥammed Yâr-ı Ğarî Vaşfidur Bu

32. Esâs-ı dîn-i İslâm râh-ı taḥḳîḳ
Emîrû'l-mü'minîn Bû Bekr-i şadiḳ

33. Eger cem' olsa hep imân u taşdıḳ
Muḳâbil gelmeye imân-ı şiddiḳ

34. Anuñ imân u şıdḳıçün İlâhî
Hemân şâd eyle dâ'im ḳalb-i şâhı

Bu Vaşf Şevket ü Şân-ı 'Ömerdür

35. Budur dördün biri şâh-ı mu'azzam
Emîrû'l-mü'minîn Fârûḳ-ı a'zam

36. Aḳup seyf-i 'adâletle cihânı
Pür itdi 'adl ile kevn ü mekânı

37. Anuñ yüzi şuyına eyle iḥsân
Ḥudâyâ pâdişâhı eyle ḥandân

Şeh-i Hilm ü Hayānuñ Vaşfidur Bu

38. Biri daḥı seḥâvet gülşenidür
Ḥayâ vü 'ilm ü fazluñ ma' denidür

39. Emîrû'l-mü'minîn deryâ-yı 'irfân
İmâmü'l-müslimîn 'Osmân bin 'Affân

[3b]

40. Anuñ hilm ü hayâsıçün Hudâyâ
Muẓaffer eyle Maḥmūd Ḥānı Mevlâ

Yazıldı Vaşf-ı Dāmād-ı Muḥammed

41. Şeh-i 'ilm-i ledün ḥurşid-i enver
Emîrû'l-mü'minîn Kerrâr-ı Ḥaydar
42. Resûlullâh buyurdu 'ilm ü dîne
'Alîdür bâbı ben oldum medîne
43. İlâhî Ḥazret-i Ḥaydar ḥaḳkıçün
İmâm-ı şaf-der-i Ḥayber ḥaḳkıçün
44. Muẓaffer eyle Maḥmūd Ḥānı yâ Rab
Muvaffaḳ eyle ol sulṭānı yâ Rab

Yazıldı Medḥiyye-i Monlâ-yı Rûmî

45. Velâyet milketinüñ şâhib-kırânı
Kerâmet gencinüñ şâhib-zamânı
46. Kitâb-ı Meşnevîsi mağz-ı Ku'rân
Olur bir mışra'ı biñ derde dermân
47. Anuñ yüzi şuyına şâh-ı 'âlem
Ḥudâvendâ ola mesrûr her dem
48. Vücûduñ şit-i nuşret ide mesrûr
Ola yâ Rab dem-â-dem şâh manşûr

[4a]

Yazıldı Vaşf-ı Gâzî Ḥān Maḥmūd Şeh-i Şâhib-kırân-ı Sulṭān Maḥmūd

49. Elâ ey pâdişâh-ı heft kişver
Hümâyün-ı tâli' u ḥurşid-i enver

50. İmâmü'l-müslimîn fârûķ-ı heybet
Penâh-ı salţanat-ı emn ü şeri'at
51. Ebu'l-feth u muzaffer Hân Maĥmûd
Şehenşâh-ı cihân Sultân Maĥmûd
52. Cihân tendür vücûdı cân-ı 'âlem
Fedâ bir müyina biñ cân-ı 'âlem
53. Hüsünde Yûsuf u hey'etde Rüstem
Melek-ĥaşlet velî nûr-ı mücessem
54. Semend-i na'line üftâde ĥurşîd
Kapusı mihteridür zühre nâhîd
55. Cihân ol rütbe oldı ĥurrem-âbâd
Ĥarâb-âbâd yok bûm ide feryâd
56. Cihândan zulmi seyfi eyledi dûr
Ĥarâb-âbâd 'âlem oldı ma'mûr
57. Cihân emvâc-ı berķ-i tîĝ-ı âbı
Ser-i düşmen olur mevcûñ ĥabâbı
- [4b]
58. Cihâna berķ-i tîĝi âb şaçdı
Ĥayât-ı nevle 'âlem çeşmüñ açdı
59. Ĥayât-ı nevle 'âlem oldı iĥyâ
Cihân pür-şûr iken oldı temâşâ
60. Cihânı berķ-i tîĝi itdi rûşen
Yanarken cân-ı 'âlem 'ayn-ı külĥan
61. Cihânı 'ayn-ı 'adli eyledi şâf
Cihân fermân-beridür Kâf-tâ-Kâf
62. Cihânı 'adli vü dâdı eyledi şâd
Bu köhne tāk-ı dîvân oldı âbâd

63. Dergeh-i hizmetüñ eyler Feridün
Feridünuñ huzûruñda feri dñn
64. Süleymāna naşib oldıysa hātem
Vücüdı mālîk-i esmā-yı a' zam
65. Yed-i beyzā gibi keffinde seyfi
Virür düşmān-ı dñne havf u hayfi
66. Hümā pür-nīzesi tîgi ser-firāz
Olur meydān-ı bezm-i rezme ser-bāz
67. Vücüdı şahñ-ı rezmüñ Erdşiri
Zebün eyler nice naħcır ü şiri
68. Nazirüñ görmedük ins ü beşerde
Hüner-perver hüner-ver her hünerde
69. Şehā vü ma' rifet şahib-şecā' at
' Adālet merħamet şefkat ' ināyet
70. Letāfet ma' delet tarz-ı zerāfet
Kerāmet mekremet devlet sa' ādet
71. Şalādur işte nuḡkum işte meydān
Nazirüñ görmedi hiç çeşm-i devrān
72. Sürünce raħşımı bezm-i miyāna
Yedi iqlim olur ta' lim-hāne
- [5a]
73. Şu' ā-yı tîgi havfından dem-ā-dem
Tutar düşmen ser-ā-pā şavm-ı Meryem
74. Giyüp esbāb-ı rezmi şah-ı ' ālem
Virür a' dā-yı dñne ye's ü mātem
75. Kılıçlar bezm-i rezme cām-ı gül-gün
İder her dem ' adūnuñ sīnesin hñn

76. Dizilsin şaf-der-i cender-i şūşı (?)
Müsellemdür tedābīr ü huşūşı
77. Mu' allemdür mu' allim ser-ā-ser
Kad-i nevres nihāl-i yāre beñzer
78. Süvārī cündine şad-bārekallāh
Degil şun' -ı beşer bu kudretullāh
79. Dehān açdıķça ejderhā-yı nīze
'Adū-yı dīni kılsın rīze rīze
80. Muḥammed 'askeridür cünd-i manşūr
'Adū-yı dīni Allāh ide maḫhūr
81. Hudā tevfiķ-i Hızrı ide hem-rāh
'Alemler çağrışur *naşrun minallāh*
82. İdence 'askeri deryā gibi cūş
Hurūşından felekler oldı bī-hūş
83. Tüfenk endāzlar şaf şaf dizilsin
Dem-ā-dem düşmenüñ bağrı ezilsin
84. Fetīli alsın a' dā yana yatsın
Dilerüm cümlesinüñ adı batsın
85. İşāretdür bu ta' līm-i mu' azzām
Bir āteş-ḫānedür Allāhü a' lem
- [5b]
86. Yarar yarum ṭabur ile cihānı
'Adūya teng ider nüh-āsumānı
87. Bütün ṭabur idince 'azm-i āteş
Hırāş ile olur a' dā müşevveş
88. Olinca āteş-i ta' līm nevbet
Kopar tuğyān-ı āteşden kıyāmet

89. Cüyüş-ı asker-i merdānedür bu
Ne asker asker-i şāhānedür bu
90. Hūdāyā tā-be-maḥşer āl-i Osmān
Ola her ān u her dem şād u ḥandān
91. Mü'eyyed eyle ol şāh-ı diyārı
Mü'ebbed eyle yā Rab şehr-i yāri
92. Ola peyk-i meserret reh-nümāsı
Nesīm-i şubḥ-ı nuşret pīş-vāsı
93. Zāmīrüm cüyümü yā Rab güşād it
Veliyy-i ni metüm her laḥza şād it
94. Cihān durduḳça durdun şāh-ı ālem
Cihān durduḳça olsun gönlü ḥurrem
95. Be-ḥaḳḳ-ı Ḥazret-i Ādem ü Ḥavvā
Kerīmā nuşretünle eyle iḥyā
96. Be-ḥaḳḳ-ı Ḥazret-i Nūḥ u Yaḥyā
Cihān emrine rām olsun ser-ā-pā
- [6a]
97. Be-ḥaḳḳ-ı Ḥazret-i Hārūn u Mūsā
Muẓaffer eyle İslāmı Hūdāyā
98. Be-ḥaḳḳ-ı Ḥazret-i Meryem u Īsā
Veliyy-i ni metüm şād eyle her cā
99. Be-ḥaḳḳ-ı ism-i a' zām nūr-ı Kur' ān
Adū-yı dīni ḳıl ḥāk ile yeksān

İder Kilk-i Terüm Bir Hōş Hikāyet

100. Gel ey cān bülbüli depret zebānı
Bize şerḥ eyle bu sırr-ı nihānı

101. Zemistân-ı hazâni eyle taqrîr
Bu köhne dâstânı eyle taḥrîr
102. Dönerdi ‘ aksine bu çarḥ-ı gerdûn
Cihân devrinden oldu mest ü mecnûn
103. Felek ehl-i dili bî-tâb iderdi
Yaḫardı ‘ âlemi mehtâb iderdi
104. Ferâmûş eyleyüp bülbül demini
Unutmuşdı bahârûñ ‘ âlemini
105. Ururdı lâle sînesine dâğı
Yanardı âh-ı dūdından çerâğı
106. Benefşe boynuñı egmiş çemende
Dökülmüş rîze rîze yâsemin de
107. Gül ağlar gülşen ağlar bülbül ağlar
Çemende nergis ağlar sünbül ağlar
- [6b]
108. Cihân ğark-âb olup mânend-i tûfan
Yağardı kâ ’inâta ye ’s-i bārân
109. Elinden zühre çengini düşürdi
Felekde mâh-ı nev yoluñ şaşurdi
110. Cihânı tutmuş idi ḫalk-ı nādân
Cihân olmuşdı ḫüzn ile perişân
111. Yaḫardı sînemi bu nâr-ı ğayret
Gözüm giryân iderdi ḫâr-ı ğayret
112. Yanarken nâr-ı ğamla cân-ı ‘ âlem
Sitanbul olmuş iken cây-ı mâtem
113. Yetişdi mazḫar-ı nûr-ı îlâhî
Yetişdi pâdişehler pâdişâhı

114. Yetişdi Hâzret-i Sultân Maḥmūd
Vücûdî ism-i a'zam Hân-ı Maḥmūd
115. Şehenşâh-ı zamân Meḥdî-i devrân
Cebînüñde hüveydâ nûr-ı Yezdân
116. Yetişdi şaf-der-i şîr-i Hudâvend
‘Adû-yı dîni kıldı bend-der-bend
117. Oñulmaz yaraya merhem kılıcı
İçirdi hâ’ine sem dem kılıcı
118. Hüşüşan şer‘ ile tîğ ola hem-ser
Olur sultân manşûr u muzaffer
- [7a]
119. Olup dâduñ selâṭîn-i ‘izâmuñ
Cihân ‘adli ile buldı nizâmuñ
120. Şamenden güyiyâ pâk oldı kıble
Nümâyân oldı fetḥ-i sırr-ı Mekke
121. Olup şems-i ‘adâlet bedr-i enver
Cihân envâr ile doldı ser-â-ser
122. Yetişdi hâver-i hürşîd-i tâbân
Tutuşdı pertevinden kâfiristân
123. Hudâdan lütf ile iḥsân yetişdi
Yetişdi himmet-i merdân yetişdi
124. Yetişdi feyz-i Mevlânâ-yı Rûmî
Nihân eyler güneş tâb-ı nücümü

Ḳonyada Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Hâzretlerinüñ Dergâh-ı Sa‘âdetlerinde Post-nişîn-i İrşâd Merḥûm Muḥammed Çelebî Efendinüñ Ḥaber Virdikleri Vuḳû‘ât-ı Ğarîbedür ki İlä-mâ-sem‘ Tahrîr Olmuşdur

125. Vekîl-i Hâzret-i Monlâ-yı Rûmî
Muḥîṭ itmişdi cûdı arz-ı Rûmî

126. Muḥammed Çelebî merḥûm u mağfûr
Kerâmetiyle anuñ zâtı meşhûr
127. Dimiş bir gün gürûh-ı bendegâne
Du' â tîri irişdi âsumâna
- [7b]
128. Bu gün Sultân Maḥmûd Ḥâna Sübhân
Muḥammed ḳabzasını ḳıldı iḥsân
129. Aña imdâd ider rûḥ-ı Muḥammed
Mü'eyyedür mü'eyyedür mü'eyyed
130. Revândur ser-te-ser ḥükmi cihâna
Cihâni teng ider hep bâğıyâna
131. Ḳırur küffârı cümle fevc-ber-fevc
Açar seyfi ser-â-ser evc-ber-evc
132. Dimiş bu sırrı Mevlânâ muḳaddem
O şeh manşûrdur her ân u her dem
- Ney-âsâ Kilk-i Zârum İtdi Âheng*
133. Yeñi Ḳapuda Şadıḳ Dede ol pîr
İder zühd ü şalâḥı câna te'şîr
134. Olup aḥbâb ile hem-encümen-sâz
Olurken her ḳafadan dürlü âvâz
135. Ğuluvv-i bâğıyâna âh iderler
Kimi ağlar kimi ölçer biçerler
136. Kimi sûzişle âh dir âh işidür
Kimi Allâh dir Allâh işidür
137. Hemân Şadıḳ Dede olup tevekkül
İdüp imdâd-ı pîrâna tevessül

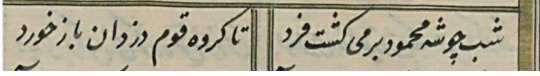
138. Didi destür bismillâh yâ pîr
Baña bu müşkilâtı eyle taķrîr

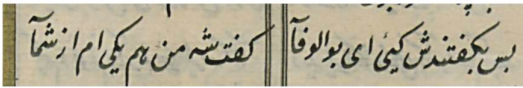
[8a]

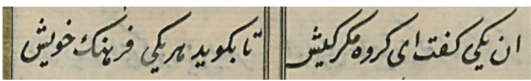
139. İdince mağz-ı Qur'āna hıṭābı
Bu gūne virdi Mevlānā cevābı

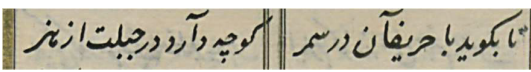
*Meşnevî-i Şerîfün Cild-i Sâdisinde Emîrü'l-mü'minîn Sultân Maḥmūd Ḥān Efendimiz
Ḥazretlerinin Mübârek ve Mes'ûd Ṭālî-i Hümayûnlarına Zuhûr iden Şâdık Dedenün
Tefe'ül-i Ḥayriyyeleridür ki 'Ayniyle Bu Maḥalle Taḥrîr Olunmuşdur*

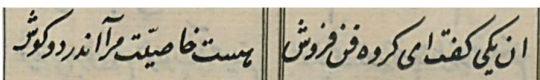
fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

140. Şeb çü şeh Maḥmūd bermî-geşt ferd
Tā gürüh-ı ḳavm-i düzdān bāz ḥurd⁹

141. Bes be-güftendeş kiyi ey bü'l-vefā
Güft şeh men hem yekiem ez-şümā¹⁰

142. Ān yekî güft ey gürüh-ı mekr-kîş
Tā be-güyed her yekî ferheng-i ḥîş

143. Tā be-güyed bā-ḥarîfān der-semer
K'ü çî dâret der-cibillet ez-hüner¹¹

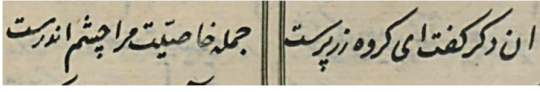
144. Ān yekî güft ey gürüh-ı fen-fürüş
Hest ḥāşıyyet merā ender dü-güş¹²

⁹ Sultan Mahmud bir gece yalnız başına dolaşırken bir bölük hırsıza rastlar.

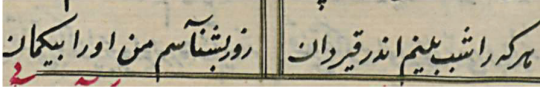
¹⁰ Hırsızlar "Ey vefâh adam, sen kimsin." dediler. Sultan Mahmud da onlara "Ben de sizlerden biriyim." şeklinde cevap verdi.

¹¹ Hırsızlardan birisi "Her zaman hileye, düzene başvuranlar! Haydi bakalım her birimiz hünerini söylesin." dedi.

¹² Bunlardan birisi "Ey hünerlerini göstermeye çalışan kavim, benim özelliğim, meziyetim iki kulağımdadır." dedi.

145. ان ذکر کفت ای گروه زر پرست
جمله خاصیت مرا چشم اندرست

Ân diger güft ey gürûh-ı zer-perest
Cümle hâşiyet merâ çeşm enderest¹³

146. هر که را شب بنیم اندر قیردان
روز بشناسم من اورا بسکمان

Her ki rā şeb binem ender qayrevân
Rûz bişnâsem men ūrâ bî-gümân¹⁴

Bâlâda Tahrîr Olunan Kışsa-i Pür-kışsa-i 'İbret-nümâ-yı Kerâmet-fermâyı [8b] Şu'arâ-yı Dehrûn Bülendî Merhûm ve Mağfûr Nahîfî Efendi Lisân-ı Fârisiden Türkiye Terceme Eyledükleriçün Bu Maħalle Tahrîr Olunmuşdur

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

147. Gice şeh Maħmûd idüp tenhâ güzâr
Bir nice düzd-i şebe oldı düçâr

148. Biri didi ey gürûh-ı hîle-ger
Söylesin herkes nedür anda hüner

149. Söylesin yârâna fenn-i hilkatûn
Fıtrat-ı zâtuñda hâşıl şan' atun

150. Didi bir kes ey gürûh fenn-i fûrûş
Oldı hâşiyet baña hiss-i dü-güş

151. Kim vuķûfum var ne söylerse kılâb
Didiler aña zihî kâr-ı şavâb

152. Biri didi ey gürûh-ı bî-başar
Oldı hâşiyet gözümde kâr-ger

153. Her kimi görsem şeb-i maźlumda ben
Eylerüm gündüz anı fehm-i ħâsen

¹³ Bunlardan birisi "Ey zen-perest guruh benim bütün özelliğim, meziyetim gözümde dir." dedi.

¹⁴ Zifiri karanlık gecede kimi görürsem sabah olduğunda şüphesiz onu bilirim.

154. Didi biri hem olup hāşiyetüm
Oldı zūr-ı dest-bāzū şan' atum
155. Biri didi şan' atum bīnidedir
Şemme-i hāk içre zāhir cümle sır
156. Kaᅅı hāk içre olur hem-sāye ser
Kaᅅı hāk oldı tehī vü bī-eşer
157. Biri didi nicece hāşiyetüm
Vāşıl-ı a' lāya kemend şan' atum
- [9a]
158. Şoñra şāha şordılar ey dil-sitān
Sende hāşiyet nedür eyle beyān
159. Didi rişümde olup hāşiyetüm
Mücrimān taᅅşīlidür māhiyyetüm
160. Mücrimān āmāde-i celād iken
ᅀurtulur taᅅrik-i riş itdikde ben
161. Merᅅametle çün idem taᅅrik-i riş
ᅀayy olur ol ᅅatlı ü ol teşviş-i niş
162. ᅀuᅅbumuzsın didiler ol ᅅavm aña
Rüz-ı miᅅnetde bize sensin rehā
163. Şoñra cümle ᅅıᅅdılar ᅅaşra hemān
Oldılar ᅅaşr-ı şeh-i dehre revān
164. Şaᅅ ᅅarafdan eyledi bir seg şadā
Didi kim sulᅅān sizünledür şehā
165. Tüdeden ol biri itdi şemm-i hāk
Didi bu maᅅzendedür hep süz-nāk
166. Bes kemendün atdı üstād-ı kemend
İtdiler mi' rāc-ı dīvārı bülend

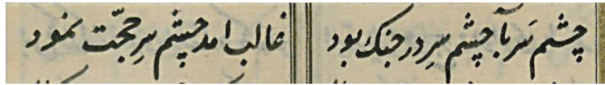
167. Cāy-ı dīgerde çün oldu hāk-ı bū
Didi hāk-ı maḥzen-i şāh oldu bu
168. Eylediler hep ḥazīne naḳb-zen
Her biri maḥzenden egdi kīle-men
169. Çün zer ü zer-beft çün dürr-i girān
Ḳavm-i ğāret eyleyüp oldu revān
170. Şeh müşahḥaş gördi hep menzillerüñ
Her birinüñ şekl ü nām u peylerüñ
- [9b]
171. Kendi maḥfī itdi anlardan rücū'
Ser-güzeşti buldı divānda şüyū'
172. Bes o demde oldu ser-hengān revān
Ḳavf-ı cāndan her biri lerzān-ı cān

*Tamām İtdi Sözi Burada Naḥfī
mefā' ilün mefā' ilün fe'ülün*

173. Yine ol encümen-sāzuñ birisi
Nedim ü maḥrem-i rāzuñ birisi
174. İdüp cān u gönül den keşf rāzı
Dimiş yā Rab baña göster bu rāzı
175. Tefe 'ül eyleyüp açdı kitābı
Oḳundu Meşnevīde feth-i bābı

Meşnevī-i Şerīfün Beşinci Cildinde Ṭālī'-i Hümayūna Çıkan Tefe 'üldür

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

176.
Çeşm-i ser bā-çeşm-i sır der-ceng-cū
Gālib āmed çeşm-i sır hüccet-nümūd¹⁵

¹⁵ Baş gözü sır gözüyle cenkteydi. Sır gözü galip geldi hüccet gösterdi.

177. Çeşm-i sırıla çeşm-i sırr itdi cidāl
Çeşm-i sırruñ hücceti buldı kemāl

178. Dest gördi destüni çeşm-i kelīm
Çeşm-i sırr gördi velī nūr-ı ' aẓīm

179. Naql ile gelmez beyāna bu kemāl
Oldı maḥrūmāna mānend-i ḥayāl

[10a]

Yazıldı Keşf-i Ebyāt-ı Zekāyī
mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün

180. Tārīk-i Ḥalvetiden Şeyḥ Zekāyī
Kerāmet menba' ı merd-i Ḥudāyı

181. Mu' aṭṭar eyledi zātı cihānı
Ḥuşūşan dergeh-i Ümmī Sinānı

182. Mükemmel şeyḥ idi Ümmī Sinān da
Yoğ idi bir mişālī bu cihānda

183. İderdi mürdegānı nuṭḫı ihyā
Leb-i cān-baḥşı ' İsā gibi gūyā

184. Zebānı bülbül-i bāğ-ı ḥaḳīḳat
Dehānı ḡonca-i gülzār-ı vaḥdet

185. Kerāmet-riz idi mānend-i bārān
Mükemmel ḳuṭb-ı ' ālem nūr-ı ' irfān

186. O zātuñ zāhiri vü bātını nūr
Ne diyem cebhesi nūrun ' alā nūr

187. İdüp keşfinde bu ebyātı imā
Rumüz-ı ' asker-i mañşürü imlā

*Zekāyī Söyledi Bu Na't-ı Pāki*¹⁶

¹⁶ Şeyh Mustafa Zekāyī'nin na't-ı şerifinin tamamı şöyledir:
Hāk-ı pây-i Mustafāya yüz süren mesrûr olur
Her ne denlü mücrim ise 'ākibet magfûr olur

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

188. Hâk-ı pây-i Muşafâya yüz süren mesrûr olur
Her ne deñlü mücrim ise 'âkıbet mağfûr olur
189. Kevkeb-i 'izz ü sa'âdet pertevîdür 'adl u dâd
Dâ'imâ sultân-ı 'âdil gâlib ü manşûr olur
190. Mu'cizât-ı hazret-i şâh-ı rûsul ider zühûr
'Avn-i bârî irişüp a'dâ-yı dîn mağhûr olur

[10b]

191. Hû ile vakt-i seherde seyr-i lâhût ide gör
Zâkir-i Hâkkuñ **Zekâyî** bâtını pür-nûr olur

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ulün

192. Yine keşfinde ol pîr-i deķâyık
Bu sırrı keşf idüp söyler haķâyık
193. Bu fetih söylemiş kaç yıl muķaddem
Zekâyî pîr-i hikmet şeyh-i mûkerrem
194. Dem-â-dem remze fetih haķa tenşîr
Ėazel tarzında itdi böyle taķrîr

*Suħan-ı Ėüft-i Pür-hikmet-i Lâ'ubâlî*¹⁷

Mest-i câm-ı 'aşk olup düş râh-ı 'uşşâka hemân
Bu harâbât-ı mahabbetde düşen ma'mûr olur
Şevk ile hark-ı hicâb ide 'acep mi 'âşıkân
Sînesün çâk itse mecnûn-ı Hudâ ma'zûr olur
Kevkeb-i 'izz ü sa'âdet pertevîdür 'adl u dâd
Dâ'imâ sultân-ı 'âdil gâlib ü mansûr olur
'Âşıkun bağrı yanup âh-ı seher-gâh itmede
Kalbe kim nâr-ı mahabbet irişe mahrûr olur
Mu'cizât-ı hazret-i şâh-ı rusûl ider zühûr
'Avn-i bârî irişüp a'dâ-yı dîn mağhûr olur
Hû ile vakt-i seherde seyr-i lâhût ide gör
Zâkir-i hakkun Zekâyî bâtını pür-nûr olur (Alkan, 1993: 260-261).

17

Şeyh Mustafa Zekâyî'nin gazelinin tamamı şöyledir:
Âfitâba bakamam hâtruma yâr gelür
Mâha noksân irer ol gice dil-dâr gelür
Hırka ber-düş olalı tekye-i hicrân ü gamda
Tâc ne kubbe-i gerdûn başuma tar gelür
'Avn-i hak yâver olup ire Hudâdan tevfiķ
Müjde-i nusret ile gör nice tatar gelür
Deşr-i hâmûn-ı felâketde yürü âzâde
Bu harâbâta ne mestâne ne hüşyâr gelür
Elem-i hicriün ile kûşe-i vahdet yegdür

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

195. Āfitāba baqamam hātıruma yār gelür
Māha noqşān irer ol gice dil-dār gelür
196. 'Avn-i Hāq yāver olur ire Hūdādan tevfiķ
Müjde-i nuşret ile gör nice Tātār gelür
197. Olur elbetde **Zekāyī** bize Allāh mu' in
Bu tesellī dil-i bī-māruma her bār gelür

*Berāy-ı İntikāl-i Hāzret-i Şeyh**mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün*

198. Damağına irince bŷy-ı vaḥdet
Zekāyī kurb-ı Hāqka itdi rıḥlet
199. Hāyāt naqḍini itdi ferāmūş
Sene yirmi¹⁸ yedide oldı hāmūş

[11a]

*Hīn-i Vefātlarında Şu'arā Bu Tārīhi Dimişdür**fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün*

200. Bezm-i ' irfāndan **Zekāyī** itdi ' azm-i lā-mekān

*Zekāyī Efendi Merhūmuñ Oğlı Dergāh-ı Ümmī Sināna Şeyh Olduğudur**mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün*

201. Anuñ naḥl-i necībi Şeyh Hāsandur
Melāḥat menba' ı şāhib-suḥandur
202. Reşīd ü fāzil u şāhib-fütüvvet
Atası cā-nişīni pāk-sīret

Bana agyāre müdārā katı bir 'ar gelür
Seni bir lahza ferāmūş idemem sultānum
Gönlüme dagadaga-i kesret-i efkār gelür
Olur elbetde Zekāyī bize Allāh mu' in
Bu tesellī dil-i mahzūnuma her bār gelür (Alkan, 1993: 260-261).
Metinde "yigirmi" yazan kelime vezin gereği "yirmi" okunmuştur.

18

203. **Zekāyī** vāşıl olduḡda Ḥudāya
Zekāyī-zāde şeyḡ oldu o cāha
204. Atasından baḡiyye ḡaldı bu ferd
İderdi Şeyḡ Ḥasan ol merdi hem-derd
205. O merdin nām-ı pāki Şeyḡ Aḡmed
Mücerred pāk-sīret merd bir ferd
206. Atasından ziyāde itdi ta' ḡīm
Telaḡḡuf gösterir eylerdi tekrīm
207. Tevaḡḡuf eylemezdi ḡizmetünde
Tekāsül eylemezdi ḡürmetünde
208. Bilürdi kim du' āsı mu' teberdür
Bulunmaz mişli bir şāhib-naḡardur
209. Kemāl-i sinni ḡoḡsana irişmiş
Velī bir cān ki cānāna irişmiş
210. Vefātından iki sā' at muḡaddem
ḡuhūr-ı vaḡ' adan bir hafta aḡdem
211. **Zekāyī**-zāde gördi Şeyḡ Aḡmed
Vişāl-i rāh-ı Ḥaḡḡa yolcu ol merd
- [11b]
212. Didi bārī şu vaḡitden şu pīrūñ
Du' āsın celb idem merd-i münirūñ
213. Bilür pīrūñ du' āsı redd olunmaz
Bu fırsat ḡayrı bir daḡı bulunmaz
214. Murādı bu bilüp fırsat ḡanīmet
Veliyy-i ni' mete eyleye ḡizmet
215. Didi yā şeyḡ kıl ben ḡāki mesrūr
Du' ā it şāh-ı ' ālem ola mañşūr

216. Hüdâ zıll-i İlähı her dem ü ân
Dil-i âgâhın itsin şâd u hândân
217. Yazıldı egri kalpaqlı bir 'asker
Du' â it olalar tevfiķa mazhar
218. Bu sözi Şeyh Hasan söyler o diñler
Hemân Şeyh Ahmed arslan gibi gümler
219. Baķup bir kez ğazabla aĝzın açdı
Ĝazab deryâsı gūyâ coşdı taşdı

Şeyh Hasan Efendi Şeyh Ahmed Merhūma Eşkinici 'Askeri Tahriirini Haber Virdigüdü

Benüm nürüm Şeyh Ahmed Efendi haberüniz var mı hayr ola söyleyüniz her ne ise haber-dâr olalum hâlâ imâm-ı dîn-i mübîn ü halîfe-i resül-i Rabbu'l-âlemin Ğazî Sulţân Maħmüd Hân Efendimüz ğazretleri düşmen-i dîne ve kâfir-i bed-âyine [12a] zafer-yâb olmaķ için icmâ'-ı ümmet ile ğasbetullâh-i te'âlâ bir 'asker tahriir olunmasını fermân-ı hümâyün buyurmuşlar ve kendi ğazîne-i hümâyününden cemî'-i ta'yînâtını daħı 'inâyet buyurmuşlar ve'l-ĥâletü hâzihi ibķâ-yı 'asâkir için du'âlar olmur sizün daħı veliyy-i ni' metümüz için daħı tahriir olunan 'asâkir için du'ânuzi niyâz iderüm zirâ bu günlerde cümle ümmet-i Muhammed du'ânuza muhtâcdur diyüp Zekâyî-zâde Şeyh Hasan Efendi şöğbetine netice virdi

Zekâyî-zâde Şeyh Hasan Efendiye Merhūm Şeyh Ahmed Efendiniñ Virdigi Cevâbdur 'Ayniyle Tahriir Olunmuşdur

Benüm şeyh-zâdem Şeyh Hasan Efendi peder efendi merhūm bu münâfikin ğaķķında ne söylerdi unuttugumu "innel münâfikine fi'derki'l-esfeli mine'n-nâri"¹⁹ ancak bunların ğaķķında degil mi şimdi bunların itâ'at ve inķiyâdlarına inanır mısın bunların cümlesi kâfirdür "vele'in kefertüm [12b] inne 'azâbi le-şedîdün"²⁰ bunların cümlesi Yezîd ibni Yezîd ve loķma-i "hel min mezdâ"²¹ dür cümlesi Nemrüddan müştedd ve cünüd-i iblîsden eşedd bir kavm-i dâll ve muğilldür cenâb-ı Mevlâ Yeñiçerisini ve tahriir olunan Egri Kalpaqlı 'askerini seyfi ğazret-i peyĝamberi ile kaħr eyleye ve sulţâna yaĝlib 'aleyhim inşâallâh Allâh-ı te'âla fâtiĥa

220. Tamâm itdi sözi çün tütüdü vaĥdet
O demde Şeyh Ahmed itdi riĥlet
221. Ola rûĥ-ı revâni şâd u hândân
Ola ğabr-i şerîfi bâĝ u reyĥân
222. Gice tâ şubĥa dek kâ'im olurdu
Şabaĥdan şâma dek şâ'im olurdu

¹⁹ Şüphe yok ki münâfiklar cehennemden en alt katındadırlar. Artık onlara bir yardımcı bulamazsın (Nisâ, 4/145).

²⁰ Hani Rabbiniz size "Şükrederseniz elbette size (nimetimi) arttıracağım; nankörlük ederseniz şüphe siz ki azabım çok şiddetlidir!" diye bildirmişti (İbrahim, 14/7).

²¹ O gün, cehenneme "Doldun mu?" deriz. O da, "Daha var mı?" der (Kâf, 50/30).

223. Geçüp zühd ü riyâzette zamânı
Teninde şayılırdı üstüh̃ânı
224. Gehî kaçd-ı ziyâretle varurdum
Varurdum yüz sürerdüm yalvarurdum
225. Bilirdüm bir du' âsı mu' teberdür
Vücûdı bir nihâl-i pür-şemerdür
226. Varup bir gün yine üslub-ı sâbık
Didüm hû merhâbâ ey merd-i fâyık
- [13a]
227. Güler yüz gösterüp itdi telaţţuf
Aradan ber-ţaraf oldu tekellûf
228. Didüm ey şem' -i bezm-i rûşenâyı
Nice bir çekelüm derd ü belâyı
229. Veliyy-i ni' metüm şâh-ı cihâna
Du' âlar idelüm gel yana yana
230. Hemân ol nûr-ı Hâk açdı dehânı
Didi ğam çekme kim geldi zamânı
231. Fedâ-yı cân ider bu yolda beşer
Hâyât-ı nev bulur ' âlem ser-â-ser
232. Muzafferdür şehensâh-ı mu' azâm
Muvaffağdur fütühât ile hem-dem
233. Görürsün *Dervîş İsmâ'îl* görürsün
Velî ben görmezem sen tez görürsün
234. Gün olur kim gelir vaqt ü zamânı
' Ayân olduĝda ol sırr-ı nihânı
235. O dem eyle Ebû Eyyûba sür' at
Velî bu şart ile kim eyle diĝkat

236. Şalât-ı tün-ciye anda devâm it
Bu kârı ol devâm eyle tamâm it
237. İşitdükde sözün derdüm ne söyler
Şanurdum güyiyâ efsâne söyler
238. Vuķû'ında sözi geldi beyâna
'İnâyet itdi Hâķ cümle cihâna
239. Vaşyyet-nâmesin der-hâķır itdüm
On on beş gün Ebâ Eyyûba gitdüm
- [13b]
240. Yine bir gün varup ol cây-gâha
Niyâz eylerüm ol cây-ı penâha
241. Gördüm zıkr ider ol câyâ ķarşu
Hemân şad-sâle fertüde bî-mü
242. Velî fertüde ammâ nûra beñzer
Pelâs-ı köhnesi güyâ ki 'anber
243. Didüm ey vâlide kârũ nedür bu
Didi kârında ol sen baķma yâ hũ
244. Didüm kârũ benũ şâha du' âdur
Didi ol pâdişâha cân fedâdur
245. Didüm bir istegũn var ise söyle
Didi itdüm işũm Hâķķa havâle
246. Didüm beni de unutma du' âdan
Didi 'ibâd-ı şâliķĩnden isen
247. Didüm ey vâlide sen nerde olursun
Didi oğlum beni nerde bulursun
248. Revân olup gözũmden oldu nihân
Tek ü tenhâda ķaldum zâr u ķayrân

249. Ben andan şoñra üç beş def' a gitdüm
Yine üslüb-ı sâbık kârum itdüm

250. Anı bir daħı şoñra görmedüm ben
Kim idi aşlı neydi bilmedim ben

*Zekâyî-zâde Şeyh Hasan Efendiniñ Otuz Toğuz Târihinde Gördüğü
Rü 'yâlardur*

[14a]

251. Zekâyî-zâde ol nür-ı hüveydâ
İder ma' nâda bu sırrı temâşâ
252. Didi gördüm ki bir mesciddeyüm ben
Ne mescid mescid-i rüşen müzeyyen
253. Müzeyyen cennet-i a' lâya beñzer
Mağâm-ı sidre-i bâlâya beñzer
254. Anı gördüm ki geldi şâh-ı İslâm
Penâh-ı dîn mihr ü mâh-ı İslâm
255. Nidâ eylerler ey ümmet-i Muḥammed
Du' â ile olur sulṭân-ı mü 'ebbed
256. Du' âlar idelüm geldi zamânı
Ḥudâ mesrûr ide şâh-ı cihânı
257. Erenlerle leb-â-leb oldu câmi'
Hemân ḥaşre mu' âdil bir cevâmi'
258. Didi kuṭb-ı cihân üçlere destûr
Hemân üçler du' âya oldı me 'mür
259. Gelüp üçler du' âya itdi âğâz
Cemâ' at itdi âmîne ser-âğâz
260. Du' âlar itdi üçler nevbet ile
Ki her biri bir özge hey 'et ile

261. İñilet̄di zemīn ü āsumānı
Şadā-yı na'ra-i āmīn cihānı
262. Didiler müslümānlar oluñ āgāh
Қabūl oldu du'āmuz ḥamdulillāh
263. Çıkup mescidden 'ālem oldu ḥandān
İderler bu sūrura şükr-i Yezdān
- [14b]
264. Giderken yolda üç dergāha gitdük
O dergehlerde çok tevḥīd itdük
265. Bu 'īd u sūra mü'minler ser-ā-pā
Didiler birbirine müjde bādā
266. İlāhī ḥazret-i sultānı her dem
İdüp mesrūr u manşūr eyle ḥurrem
267. Cihān durduqça kıl yā Rabb cihān-gīr
Livā-yı 'adli olsun āsumān-gīr
268. Cihān durduqça mesrūr olsun ol şāh
Ne kim gönli dilerse virsin Allāh

Rü'yā-yı Muḥarrirīn Risāle-i Muşāḥib-i Ḥazret-i Şehriyārī Dervīş İsmā'īl Mevlevī

269. İder bir gice bu minā-yı eflāk
Dil-i nālānumı derd ile ğam-nāk
270. Siyeh-pūş oldu ser-tā-ser bu 'ālem
Siyeh-gün oldu mişl-i ceş-i ḥātem
271. Gözüm uyquya vardı cān uyandı
Gönül şehrinde bu seyrān uyandı
272. Görüñdi vādī-i pür-sebz ü ḥurrem
Ne vādī vādī-i tevsi'-i ḥōş-dem

[15a]

273. O vādide durur bir şahş-ı zî-şān
Ser-ā-pā sebz-pūşān u hōş elhān
274. Cemālinden cihānı itdi medhūş
Şadāsından dil-i dīvāne pür-cūş
275. Oğurdı na' t-ı pāk-i Muştafāyı
Şeh-i levlāk-ı maḥbūb-ı Hudāyı
276. Ne gördüm ne işitdüm öyle bir dem
Gözüm derd ile giryān oldı ol dem
277. Olur ol şavtdan dil şāh u ḥandān
Velīkin çesm-i ter yāqūt-ı rummān
278. Yedi beytiyle virde bezme revnaḥ
Kalan bu beytdür ḥātırdā ancaḥ

Rü 'yāda Diñledüğüm Na' t-ı Şerīfün Ḥātırdā Kalan Ancaḥ Bu Beyt-i Sa' ādetleridür

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

279. Yā Resūlallāh gözüm pıñarları çün açdur
Nice aç olmaz gözüm her dem saña muḥtācdur

mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün

280. Zuhūr eyler yine bir mäh-peyker
Ne meh kim ḥüsni ḥurşide ber-ā-ber
281. Virür destüme bir mecmū' a-i ter
Mücelled muntazam pür-zīb ü ziver
282. Açup mecmū' aya baḫdum içine
Nuḫūşı ḥarf atar nuḫūş-ı Çine

[15b]

283. Varağda gerçi çok ta' bîr olunmuş
Bu mışra' cā-be-cā taħrîr olunmuş

Rü 'yâda Yedüme Virilen Mecmü' anuñ Beyti

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

284. Hâne-i Kostantiniyye fetḥ-i Mevlânâ-yı Rûm

Ta' bîr-i Rû 'yâ

Bu 'abd-i ḥaḳîr ü zelîl Dervîş İsmâ'îl ol gün ḥ'âbdan bî-dâr olup zülâl-i himmet-i ḥazret-i pîr ile dil-sîr ü ḥâḫîr-i 'âcizîye bu gûne ta' bîr ü tesellî ḥuḫûr itmîşdür ki Mevlânâdan murâd ancak ḥalîfe-i pâdişâh-i İslâmdur fetḥ-i Kostantiniyyeden murâd def'-i gürûh-ı mekrûh-ı bâğiyân-ı bed-serencâmdur ve Rûmiden murâd veliyy-i ni' metüm bâ' iş-i tesellî-i cân ḥazînem ve kıble-i râh-ı yakînüm ve imâm-ı dîn-i mübînüm Ḥazret-i şâḫib-ı kırân-ı 'âlem ü 'âlemiyân Sulṫân İbnü's-sulṫânü'l-gâzî Sulṫân Maḥmûd Ḥân Efendimüz ḥazretleri Rûm ilinde ve sâ'ir maḥalde olan münâfîḳîn-i dîn-i mübîn ve küffâr-ı ḥâk-sârî qarîben ber-bâd u perîşân u nâ-bedîd ider

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ulün

[16a]

285. Bu ma' nâ böyle itdi müşkili ḥal
Şuḫûf-ı dilde böyle çekdi cedvel
286. İder seyf-i Muḥammed küfri kem-nâm
Olur ceş-i 'adû elbetde bed-nâm
287. Ḥudâvendâ muşîb it şehriyâri
Dem-â-dem fetḥ ide şehri ü diyârî

Rü 'yâ-yı Diğer

288. İderken bir gice ḥ'âb içre seyrân
Mişâl iḳlîmine dil oldu püyân
289. Gözüm revzenlerüñ tütmişdi uyḫu
Cihân şod hûde-i şâm-ı Habeş-rû

290. Görürdüm kendümi rüşen-i mübîn
Hemân Gülhâne meydânındayum ben
291. Olurken kıbleye doğru nigeħ-bân
Münevver üç sütün oldu nümâyân
292. Münevver her biri bir kıadd-i bālâ
Sütün-ı ħayme-i 'arş idi gūyâ
293. Sütünüñ nūri 'aks itdi semāya
Semâ döndi o dem 'arş-ı 'alāya
294. Müzâhir gökdeki nūru's-semāvât
Bedîdâr oldu envāru's-semāvât
- [16b]
295. Semānuñ rengi 'aks itdi zemîne
Cihân döndi o dem ħuld-i berîne
296. Zemîn ü āsumānuñ rengi hep nūr
Olur 'ālem o dem nūrun 'alâ nūr
297. Zuhūr eyler o dem deryâ yüzinde
Ki evc bâşed rede birbiri izinde
298. Münevver üç sefāyin şun' -ı Yezdân
İderdi her biri nūr ile lem'ân
299. İdüp 'avdet o cārdan nāğehānî
Aķağalar kıpusına nihānî
300. Aķağalar kıpusınıñ şolında
Girerken enderūna şağ yanında
301. Dururdum bāba doğru şād u ħurrem
Zuhūr itdi içerden sūr hemân-dem
302. Aķarken sūddan ırmağ oldu peydâ
Ta' accüb ile eylerdüm temāşâ

303. İçerden şâf u şîrîñ şîr-i cüyân
Sitanbul içre deryâ gibi cüyân
304. İder seyf-i şerî'at 'alemi nûr
Olur 'âlem ser-â-ser cümle ma' mûr
305. Bu cüy-ı şîrdür kim şâh-ı devrân
Yedi iqlîm olur hep bende-fermân
306. Şehensâhuñ tatar 'adli cihânı
Ferâmûş itdirür nûş-ı revânı
- [17a]
Kaşîde vü Hâtîme-i İñ Risâle
- mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün*
307. Ebu'l-fütûh u meğâzî o qahramâne edâ
Dilîr ü şaf-der-i Rüstem neberd-i kal' a-güşâ
308. Yegâne hazret-i şâh-ı cihân Maḥmûd Hân
Cihânı eyledi hep 'adl u cûd ile ihyâ
309. Şehâ denilse sezâ nâm-ı pâkine Ḥaydar
Cihâna ḥâmî-i 'adlûñ mişâl-i kıble-nümâ
310. Sezâdur âyet-i fetḥi yazarsa sancâḡuñ
Münâfiḡîn diyâr-ı 'ademde eyledi câ
311. Ğazâ-yı egerine eyledi mübârek bād
Çehâr-ı yâr-i güzîñ Ḥadîcetü'l-kübrâ
312. Temîn idersem eger tîḡine ḥılâfum yoḡ
Cünûd-ı Fir' avuna gösterür yed-i beyzâ
313. Bu rây-ı aḡseni kim gördi kim işitdi 'acep
Felek mişâlini dehre getürmedi ḡaşâ

314. Seḫā vü cūd-ı na'ımūn göreydi Ḥātem-i Ṭay
Semend-i na' line bayṭār olurdu ser-tā-pā
315. Semend-i na' line Nūşirevān üftāde
Ġubār-ı ḥāk-ı rehūn tāk-ı Ḥüsrev-i Dārā
316. Midād-ı kilik ile tedbīrūn eylesem taḥrīr
Olurdu kilik-i siyāhum sūtūn-i 'arz u semā
317. Zebān-ı ḥāmēm ile vaşfuñ eylesem taḥrīr
Urur dehānına mihr-i sükūti şu'arā
318. Çemende gönçaların her biri olur bülbül
Nihāl-i ḳaddūni 'arz eylesem idüp imlā
- [17b]
319. Benüm şenāya ne ḥaddüm bu 'aḳl-ı ḳaşır ile
Murād dergehine intisābdur şehā
320. Zēlīl ü mücrim ü kemter ḳulındur İsmā'īl
Yoluna şıdḳ ile ḳurbān olur o bī-ser ü pā
321. Du'āya başla kelāmı uzatma muḥtaşar it
Güşāde bendeye her dem o dergeh-i vālā
322. Dem-ā-dem 'asker-i manşūrı Ḥāḳ ide manşūr
Be-ḥāḳḳ-ı Ḥāzret-i Ādem be-ḥürmet-i Ḥavvā
323. Sipihri küngüre-i tācı eylesin enver
Be-ḥāḳḳ-ı Ḥāzret-i Nūḥ be-ḥürmet-i Yaḥyā
324. Livā-yı devlet-i şāhānesi güşād olsun
Be-ḥāḳḳ-ı Ḥāzret-i Hārūn be-ḥürmet-i Mūsā
325. Musahḥar eylesin Allāh cihānı tīḡiyle
Be-ḥāḳḳ-ı Ḥāzret-i Meryem be-ḥürmet-i 'İsā
326. Hemişe ḫayra muvaffāḳ ola tedābiri

Be-ḥaḳḳ-ı Mekke beḥaḳḳ-ı Medīne vü Baḥḥā

327. Be-ḥaḳḳ-ı bā' iṣ-i kevn ü mekân faḥr-i rûsul
Be-ḥaḳḳ-ı Aḥmed ü Maḥmûd penâh-ı melce-i mâ
328. Murâdı üzre olup cümle ' âlem âsûde
Cihâni rûşen ide ' adl ü seyfi ser-tâ-pâ
329. Ḳabûl eylesin Allâh du' âsımı ḳulunuñ
Be-ḥaḳḳ-ı Ḥazret-i Şiddîḳ be-ḥaḳḳ-ı kân-ı ḥayâ
330. Muḫî' -i emr-i şerîfi ola bütün ' âlem
Be-ḥaḳḳ-ı Ḥazret-i Fârûḳ be-ḥaḳḳ-ı kân-ı sehâ
- [18a]**
331. Ḥudâ vücûdını ḥıfz eylesin ḥaḫâlardan
Be-ḥaḳḳ-ı şehîdân be-ḥaḳḳ-ı âl-i ' abâ
332. Cemâl-i pâkini yâ Rab hemîşe ḥandân it
Be-ḥaḳḳ-ı girye-i ' âşîḳ be-ḥaḳḳ-ı ' aşḳ-ı Ḥudâ
333. Sipihre meh gibi bedr ol emîn olup ḡamdan
Mu' in ü yâverin olsun hemîşe Mevlânâ

Sonuç

İsmail Dede Efendi'nin Sultan II. Mahmud için kaleme aldığı bu eser 333 beyitten oluşan bir mesnevidir. Mesnevinin içerisinde 3 tane mensur parça da bulunmaktadır. Sultan II. Mahmud medhiyesinde şair, Türk edebiyatı mesnevi geleneğinde en çok kullanılan kalıplardan hezec bahrinin “*mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ûlün*” kalıbını kullanılmıştır. Nüshanın zahriyesinde eserin ismi olabilecek “*Cennet-mekân Sultân Mahmûdun Medhiyyesidir*” ibaresi geçmektedir. Ayrıca mesnevinin 2 yerinde eser için “*risâle*” ifadesi kullanılmıştır. Dede Efendi iki yerde “*Dervîş İsmâ'îl, Dervîş İsmâ'îl Mevlevî*” olarak mahlasını/adını zikretmiştir.

Dede Efendi medhiyesini mesnevi geleneğine uygun olarak tertip etmiştir. Buna göre eserin giriş bölümünde sırasıyla münacat, na't, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Mevlana methiyeleri

bulunmaktadır. Asıl bölümde ise öncelikle mesnevinin ana konusu olan Sultan II. Mahmud methiyesi yer almaktadır. Bunun yanı sıra *hasb-ı hâl*, *mersiye*, *manzum tarih/tarih düşürme*, *rüya tabiri*, *Mesnevi'den tefe'ül*, *Mesnevi'nin kısa bir bölümünün manzum çevirisi*, *mektup*, *Zekâyî Dede'den na't* gibi bölümler bulunmaktadır ki bütün bunlar Sultan II. Mahmud ile ilişkilendirilir ve sonunda sultan bir şekilde övülür. Mesnevi, kaside nazım şekli ile yazılmış hâtıme sonlanır.

Mesnevinin asıl bölümüne baktığımızda Dede Efendi, sultanın “*adalet, cömertlik, emniyet, iktidar, iyi yöneticilik, hâkimiyet, yücelik, soyluluk, fazilet, yiğitlik, kahramanlık, cesaret, halifelik, güzellik ve dindarlık*” yönlerini teşbih, mecaz, mübalağa yoluyla övmüş ve bu övgülerinde geleneksel olarak tarihî, dinî ve mitolojik birçok şahsı kıyas veya benzetme unsuru olarak kullanmıştır. Bu şekilde Sultan II. Mahmud'un yüceliği ve iktidarı ifade edilmeye çalışılmıştır. Mesnevide dikkat çeken bir husus da tarihî bir olayın yani *Yeniçeri Ocağı'nın* kaldırılıp yerine *Eşkinci Ocağı* adı verilen talimli asker sınıfının getirilmesi ve “*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*” ordusunun kurulması olaylarının da yer almasıdır. Şair bu yolla sultanın yenilikçiliğini, başarılı askerî yönlerini ve kahramanlığını abartılı bir şekilde över.

Genel olarak anlaşılır ve akıcı bir dille yazılan mesnevide tasvirî ve tahkiyevî bölümler bulunmaktadır. Rüya tabirleri, tefe'ül, mensur mektup, mersiye, hasb-ı hâl ve manzum çeviri bölümleri, eserin muhtevasına renk katmış ve onu zenginleştirmiştir. Eserin önemli bir yönü de montaj tekniği yani metinlerarasılık bağlamında başka eserlerden mesnevinin içerisine başarılı bir şekilde yerleştirilmesidir.

Kaynakça

- Ak, A. Ş. (2009). Hammâmi-zâde İsmail Dede Efendi. *Türk mûsikisi tarihi*. Ankara: Akçağ.
- Akay, N. (2015). Osmanlı Sultanı II. Mahmud döneminde Mevlevilik. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/30, 83-105.
- Aksüt, S. (1993). *Türk musikisinin 100 bestekârı*. İstanbul: İnkılap.
- Aktulum, K. (2004). *Parçalılık/Metinlerarasılık*. Ankara: Öteki.
- Alkan, S. (1993). *Şeyh Mustafa Zekâyî'nin hayatı, edebî kişiliği, divanı (inceleme-tenkidli metin)*. Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi: Erzurum.
- Arslan, M. (2020). *İsmâil Dede Efendi, Hammâmîzâde*. <http://teis.yesevi.edu.tr/>, Erişim Tarihi: 01.09.2021.
- Aydemir, Y. (2004). Medhiye. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 29, S. 410-411). Ankara: TDV.
- Ayverdi, S. (1982). *Boğaziçi'nde tarih*. İstanbul: Kubbealtı.
- Bilgin, A. A. (2012). Ümmî Sinan *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 42, S. 310-311). Ankara: TDV.
- Çiğâ, Ö. (2021). Övgü ve yergi tavsif örnekleri bağlamında Nâbî'nin Siyer-i Veysî zeyilleri. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/26, 678-697.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın.
- Gökalp, H. (2012). *Başlangıçtan günümüze Türk edebiyatında tür ve şekil Bilgisi*. Aça, M., Kocakaplan, İ., Ceylan, Ö. (Ed.), *Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri Edebi Türler* (s. 188-467). İstanbul: Kesit.
- Kartal, A. (2014). *Doğu'nun uzun hikâyesi Türk edebiyatında mesnevi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Örs, D. & Kırılancı, H. (2015). *Mesnevî-i Ma'nevî*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Özalp, M. N. (2000). *Hammâmî-zâde İsmâil Dede Efendi*. Türk Musikisi Tarihi. İstanbul: MEB.
- Özcan, A. (1995). Eşkinci Ocağı. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 11, S. 471). Ankara: TDV.

- Özcan, N. (2001). İsmâil Dede Efendi, Hammâmizâde. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 23, S. 93-95). Ankara: TDV.
- Öztekin, Ö. (2008). Modern Türk şiirinde geleneği yeniden üreten bir şair: Nâzım Hikmet ve metinlerarasılık. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 129-150.
- Öztuna, Y. (1987). *Dede Efendi*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Türkan, K. (2013). Ruhsatî'nin şiirlerinde metinlerarası bağlamda halk hikâyeleri. *Folklor/edebiyat*, 19/74, 73-84.
- Uzun, M. İ. (2006). Nahîfi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 32, S. 297-299). Ankara: TDV.

Ek: Mesneviden örnek sayfalar:

محمد آیر غازی وصفیدر بو		مقام نعت یک شاه لولاک	
ایر المؤمنین بو بکر صدیق	اساس دین سلام راه تحقیق	محمد مصطفی نور خدا در	وجود وجودی فخر انبیا در
مقابل کلمه ایمان صدیق	اگر جمع اولسه بی ایمان تصدیق	محمد مصطفی آدر شاه کونین	مقامیدر مقام قاب قوسین
انکای ایمان و صدیق چون الهی	همان شاد ایله دآنم قلب شاهی	رسالت ملکنه سلطان محمد	دو عالم جمله تندر جان محمد
بو وصف شوکت و شان عمر در		فلک معراجینک برزوبانی	باشنده ابر رحمت سایه بانی
ایر المؤمنین فاروق اعظم	بود در دن بری شاه معظم	عبدالرحمان کبیر تاج افلاک	اکا حلوتنر معراج افلاک
پرایتدی عدل ایله کون و مکان	اچو سیف عدالتله جهانی	کتاب اللمعه نعت شریقی	یوزی شمس الضحی والیل زلفی
انک یوزی صولینه ایله احسان	خدا یا یاد شاهی ایله خندان	لواء الحمد انک اسیدله مکشوف	لواء دین دخی جسمیله مکشوف
شده علم و حیانتک وصفیدر بو		شفاعت دآنه مخصوص علمدر	انک یوزی صولینه نای الهی
برای دآخی سناوت کلشنیدر	ایر المؤمنین در زای غرقان	امام المسلمین ایله منصور	امان امی پادشهر پادشاهی
حیا و علم و فضیلتک معدنیدر	امام المسلمین عثمان بن عفان	مبارک قلب پاک ایله سرور	مبارک قلب پاک ایله سرور
		او قونولون خطبه سی فوق العاده	عدوی دین اوله تحت الشراده

Adres

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com

tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,

phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616